

М. М. Бейер

ШАНУЙМО І БЕРЕЖІМО
СВІЙ РІДНИЙ КРАЙ

Чернівці «Друк Арт»
2019

УДК 908(477.53)(0.045)

Б41

М. Бейер

Б41 Шануймо і бережімо свій рідний край : Репринтне видання з доданою біографією / М. Бейер. – Чернівці : Друк Арт, 2019. – 44 с.
ISBN 978-617-7465-91-0

Книжка «Шануймо і бережімо свій рідний край» 1919 року відкрила природоохоронну серію видань Полтавського краєзнавчого музею, зробивши його щонайменше на наступне десятиліття єдиною науковою установою в Україні, що видавала книжки про охорону природи.

У книжці йдеться про масштаби знищення тварин у світі, в Україні та на Полтавщині зокрема. Наголошується на тому, що інші країни вже почали створення національних парків (багато прикладів узято з досвіду Фінляндії), натомість Україна не має що протиставити цьому. Саме ця книжка, перша у світі, порушила питання про руйнівний вплив сільськогосподарства на довкілля, і зокрема – на глобальні зміни клімату. Простою мовою автор доносить до читача (від дітей і до дорослих свідомих читачів), чому втрата рідної природи є неприпустимим лихом для кожного з нас.

У роки СРСР книжка була заборонена. В наш час збережено менше 5 оригінальних примірників.

УДК 908(477.53)(0.045)

Beyer M.

Lets respect and protect our native land : Reprinted edition with biography added / M. Beyer. – Chernivtsi : Druk Art, 2019. – 44 p.

The book «Lets respect and protect our native land» in 1919 opened the environmental series of publications of the Poltava Museum of Natural History, making it at least for the next decade, the only scientific institution in Ukraine that issued books on the nature conservation.

The book tells us about the extent of the animals' destruction in the world, in Ukraine and in Poltava region in particular. It is noted that other countries have already begun the creation of national parks (many examples are from the experience of Finland), but Ukraine has nothing to show. It is this book, the first in the world, that raised the question of the devastating impact of agriculture on the environment, and in particular on global climate change. In simple language the author brings to the reader (from children and adult conscious readers) the idea why the loss of native nature is an unacceptable disaster for each of us.

In Soviet times, the book was banned. In our time, less than 5 original copies remain.

Видано громадською організацією «Українська природоохоронна група» за сприяння Андре Костянтиновича Гейма.

CC BY-SA 4.0

ISBN 978-617-7465-91-0

© ГО «Українська природоохоронна група», 2019

Mykola Beyer

**LETS RESPECT AND PROTECT
OUR NATIVE LAND**

Chernivtsi «Druk Art»
2019

ЗМІСТ

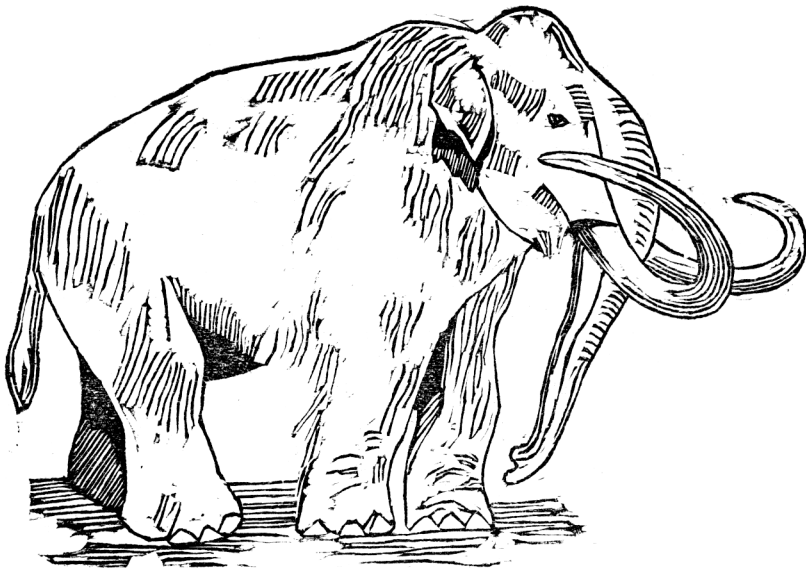
Шануймо і бережімо свій рідний край	5
Микола Миколайович Баєр: життя та діяльність	21
Mykola Mykolayovytch Baier: his life and legacy	32
Дубянський М. Рецензія (1919)	42

I.

Ви, напевне, помічали, як міняється коло вас все живе. Весною все відживає, на зиму немов засипає..

Ви бачили й чули, як умірають дерева, звірі і люде. На ваших очах старіються коні, корови, собаки. Дрібніші тварі старіються ще скоріше. Люде бувають маленькими, потім виростають, і, нарешті, старіються і вмирають. В житті людини, як і в житті природи, буває весна, літо, осінь і зима. Весна життя людського—це молодісті. Ви, любі читачі, переживаєте свою весну. Літо—це життя сильної, дорослої людини. Я, що промовляю до вас, переживаю літо. Осінь і зима—це старість з її хворобами, з її безсиллям.

Життя природи від життя людини відрізняється тим, що в природі весна й зима вічно змінюють одна другу, а в житті людини весна буває тільки раз..

Мал. 1. Мамут.

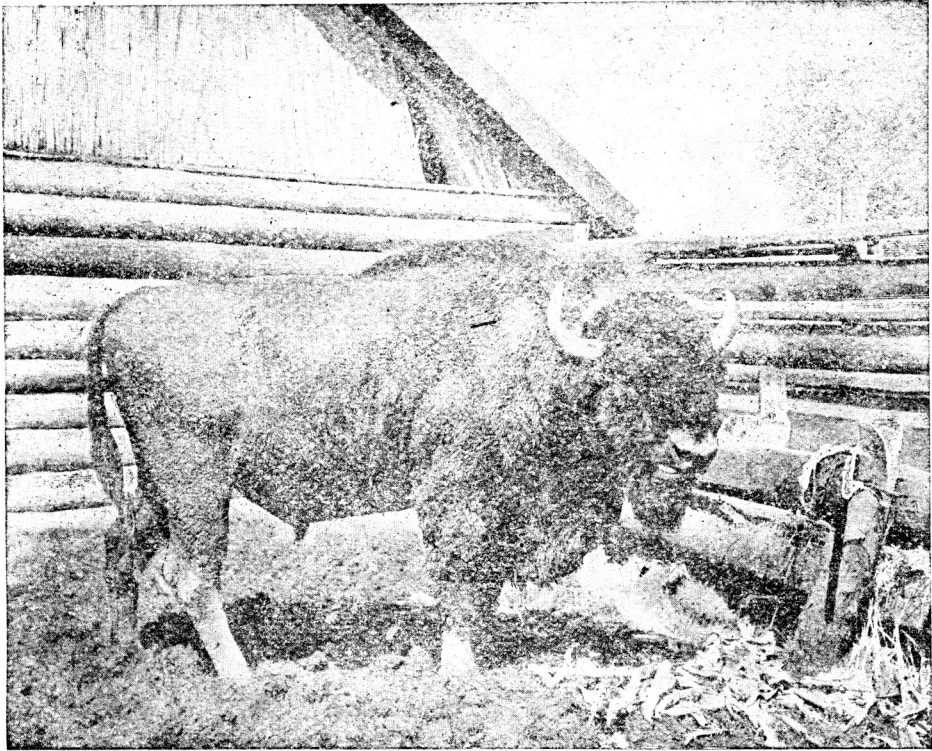
Наш вік дуже малий, щоб ми могли помічати ті великі зміни, що відбуваються в житті всієї природи нашого краю. Однак ми маємо звістки про те, що раніше іншою була природа на нашій Україні і на Полтавщині. Роскошуючи старі могили і місця, де жили прапороди на нашій Полтавщині або просто по ярах ми знаходимо в землі кістки мамутів—величезних, лахматих слонів (мал. 1), кістки північного оленя, котрий тепер водиться тільки по вічно-мерзлих болотах далекої півночі,—в тундрах Архангельщини та Сібіру. Знаходимо також кістки величезних ведмедів, які раніше жили в наших місцях, надбуємо кістки велитенського оленя (мал. 2), що мав гіллясті роги, а ті роги було розпростерто

Мал. 2. Велитенський олень.

мало не на $1\frac{1}{2}$ сажени, викопуємо кістки зубрів (мал. 3), що zostалися тільки в невеликій кількості в Біловіжських лісах по річці Припеті та на Кубані; викопуємо кістки диких кабанів, турів, які колись паслися в тих предковічних степах, де тирса шуміла.

Деж подівалися ті звірі? Вимерли, бо ще раніше утворилися такі зміни в

Мал. 3. Зубр.

звіріному та рослиному світах, які їх оточували, що їм не стало їжі, не стало простору і через те вони зчезли.

Адже ви самі знаєте, що кожна звірина, кожна пташина живе в певному оточенню. Знищайте усі гаї і ви не почуєте кування зозулі. Вирубайте всі кущі у вашому садку і ніде буде виспівувати соловейкові. Гай для зозулі, густі кущі соловейкові, то єсть те оточення, без якого не може жити ні зозуля ні соловейко.

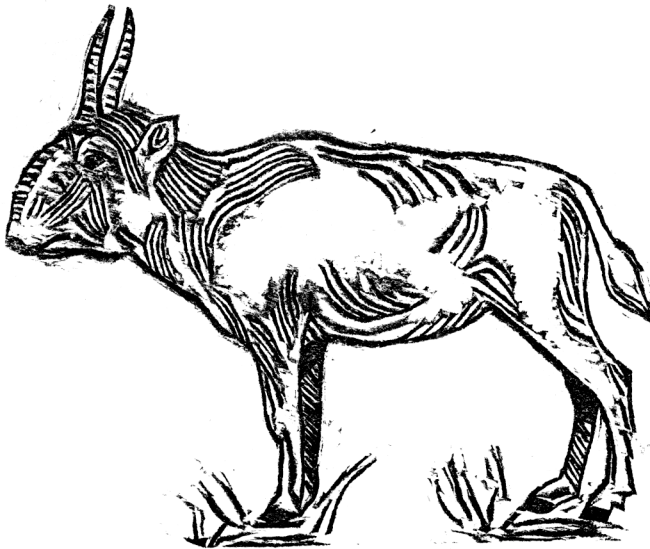
Коли б всю нашу Полтавщину засипало пісками, не було-б ні гаїв, ні ланів широкополіх. Зчезлоб все те рослинне, пташинне, комашинне та звіринне царства, що в наших гаях, степах і водах живуть. Довелося б і нам покидати свій рідний край та йти світ-за-очі.

Так кожна тварина може жити тільки в певному оточенні, серед таких рослин, таких звірів та комах, де вона може собі їжу знайти і таке пожиття мати, до якого вона ще з давніх-давень призвичаїлася.

Коли в тому оточенню утворюються великі зміни,—звірі, птахи, комахи — вимірають, або подаються десь в інші краї, як от північний олень, де їм есть змога жити.

Так відбуваються великі зміни в царстві рослинному і в царстві тварин.

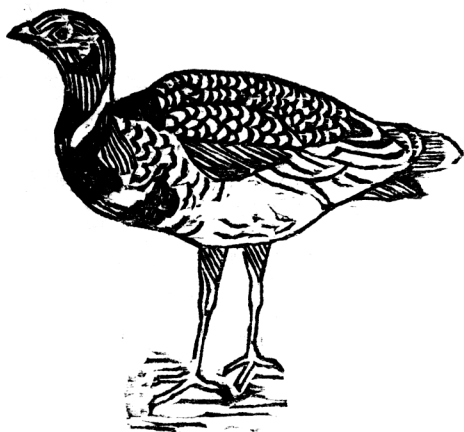
Ще за якісь 200-250 років у нас на Подгавщині були предковічні степи. В тих степах шелестіла тирса, мавав своїми довгими сивими вусами ковила і росли всякі різнобарвні квітки, яких тепер або зовсім нема, або вони залишилися в невеликій кількості десь по дрібних шматках нашого непочатого степу. Скільки там птаства та звірів було, яких ми неможемо побачити тепер. Бігали по тих степах прудконогі сайгаки (мал. 4), ховалися стрепета (мал. 5),

Мал. 4. Сайга.

норилися в землі бабаки (мал. 6), найближчі родичи нашого ховраха. Сайгаки бігають нині в степах біля Аральського та Каспійського моря, стрепета помандрували в придонські степи. Зовсім зникли дикі коні наших степів—тарпани,

(мал. 7), про яких оповідають ще старі мандрівці по нашому краю.

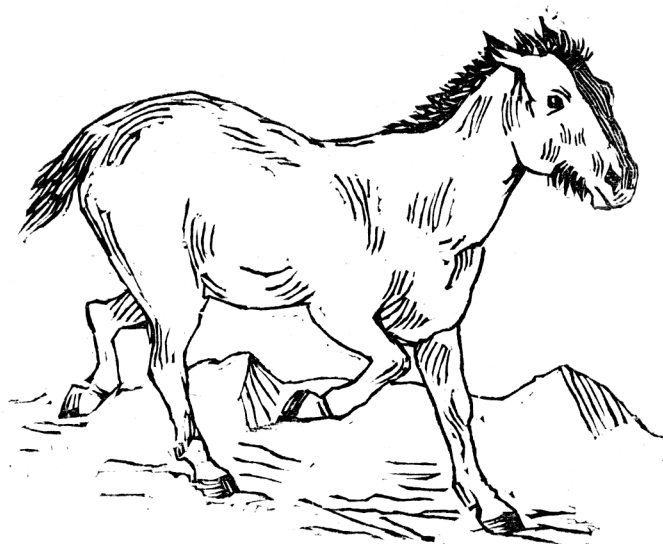

Мал. 5. Стрепет.

Мал. 6. Бабак.

Це показує нам, що і вся природа, вся земля живе. Життя кожної хвилини одмінюється, як і в потокові кожної хвилини вже інші струмки, інші трісочки й порошинки пропливають.

Мал. 7. Тарпан.

Ми не можемо спинити того. Ми не в силі зробити так, щоб життя на землі не зміналося. Де єсть життя—там і зміна.

Одначе, люде велику силу через свій розум на землі забрали. Та, на жалі, розум той, ще темна сила і він творить такі зміни в природі, від яких йому самому велика шкода чиниться.

Ви не раз дивилися на веселі весняні струмочки, коли вони збігають з гір та погірків до річки. Яка в них каламутна вода! Наберіть її трохи в шклянку і дайте їй одстоятись. На дні шклянки буде намул, а вода стане прозорішою. Той намул складається з дрібнісеньких порошинок: глею, піску й перегною. Той намул—верхній шар нашої родючої землі. Кожну весну, після кожного дощу збігають з погірків веселі джеркотливі струмочки і вимивають порошок за порошком той ґрунт, що годує нас. Скільки тих струмочків збігає до річок, скільки вони переносять намуду до моря?! Дніпровський лиман, лиман річки Бога, гирло Дуная—це наслідок дрібної непомітної роботи наших весняних струмочків.

Рослини своїм корінням задержують коло себе порошинки землі. Те коріння, перетліваючи в землі, творить наш родючий ґрунт—чорноземлю. Допомогати рослинам в тій великій та користній для людей і всього живого створіння праці—наш обов'язок. А чи допомагаємо ми?

Підіть у поле, ви знайдете там багато провалів. Кожної весни, після кожного дощу провалля ті більшають і одвоювають у нашого хлібороба родючу землю. Як боротися з таким лихом? Треба б обсажувати оті провалля деревами, щоб вони заростали. Тоді тільки можна припинити руйнуючу роботу води. Але люде замість того вирубують ліс. Вони повірубували його майже скрізь по берегах річок і через те у повідь сніг росте одразу, як пригріє сонце і води в річках набирається дуже багато. Счиняється велика повінь, від якої багато людам шкоди буває. Та як проминуть весняні води,—починають наші річки міліти, заростати траву, переводяться на болота...

Обмілів наш Дніпро—Славути, не ревуть пороги, як ревли колись, а все через нерозум людський, через хижачьке хазяйнування людини.

Кожної весни, коли пташки вимостять собі кубельця, хлопці чередою шастають по полях, лісах та болотах, вибірюючи пташинні яечка. Вони руйнують пташинні гнізда і вигублюють маленьких пташунят. Зміркуйте самі, яке велике з того лихо буває. Пташки наші друзі. Вони звеселяють своїм співом наші гаї, лани; вони вигодовують своїх дітей—пташенят гусінню, гробаками та всякими комахами. Коли б пташки того не робили—напаодилося б комахні сила-силена. Загинуло б тоді від комах усе рослинне царство, а за ним і всі звірі й люде на нашій землі.

А скільки жаб та ужаків вигибає від нерозважних хлоп'ячих рук. Жабу вбивають тільки за те, що вона противна, одворотна. А дознайтесь про життя її, полічіть скільки оті жаби винищують всякої шкодливої комахні. Теж саме про вужака. Мільони комах, що понеували б наші городні, польові і инні корисні рослини, знищуються цими звірятками, знищуються більше а ніж може знищити сама людина своєю власною, упертою боротьбою. І зрозумійте крім того, що кожна жаба, вужак—живі створіння, котрі радіють з свого життя так само, як ви йому радієте, що кожна з них відчуває біль, як і ви відчуваєте його...

А що робимо ми з нашими лісами! Колись вся північь Полтавщини була вкрита могутньою дубиною по високих берегах річок, а по низинах ширився бір, що складався з сосен—велетнів. Де ті ліса? Наш відомий диканський ліс—це ж хлопчишко, недоліток, порівнюючи з тим пралісом. А яка велика шкода утворилася людині, коли вона повирубувала ті ліса, що на пісках росли. Піски визволилися й ожили. Вони полегіли за вітром тоненькими струйками і почали засипати родючі лани, веселі села, гаї і ліса (мал. 8). На Полтавщині є цілі села, що засипані пісками. Коли прокладали залізницю між Київом і Потоваю, біля Яресьок під товстими шарами піску надибали чорноземлю... То піски засипали багато-багато родючої землі.

Так руйнуємо ми своїми власними руками добро нашого краю. Кожного року, кожного дня додаємо ми чогось нового до тієї руйнуючої роботи. Непомітно ми творимо з нашого краю пустелю. Ми самі ванищуємо рослинний, звірячий та пташиний світ на нашій рідній Україні! Зміркуйте: веселий, багатий край переводимо на пустелю німу?

Мал. 8. Пісок засипає хати.

Ми славимо тих людей, що не пожаліли свого життя за рідний край, щоб відборонити його від ворогів. Ми звемо їх великими, ставимо їм пам'ятники за їхню любов до рідного краю.

Кожному з нас хочеться виявити ту любов. Ми хочемо також любити свій рідний край. І для того не треба нам ждати великої негоди, не треба шукати ворогів, які загорювали б рідному краюві.

Любити рідний край--це значить любити його пісні, його мову, його людей; це значить любити природу його: гаї, луки, лани, річки, квітки, рослини, пташок, звірів.. Це значить шанувати все живе в рідному краю, не по пускати, щоб йому сталася хоч-би найменша шкода, особливо не по пускати шкоди тому що приносить людям користь, що творить добро нашому краюві.

Будьмо хоч трохи героями! Шануймо свій рідний край, шануймо всю природу, все живе. Будем боротися з нерозумними і нерозважними, показуючи їм, яку велику шкоду чинють вони рідному краюві.

II.

Мало любити свій рідний край. Треба, щоб любов та була чинною (діяльною), творчою. Берігти природу рідного краю зможемо тільки тоді, коли не по одинці будемо про неї дбати, а згуртуємось у спілку, в товариство. Громада великий чоловік. Доходити кращого можемо тільки громадою. Як же нам громадою взятися до великої справи — оборони рідної природи?

Щоб досягнути того, повчимося у дітей інших народів, у тих дітей, які вже раніше від нас зрозуміли, що не можна спустошати свій рідний край.

Я розповім вам зараз про те, як фінляндські діти гуртуються в товариства для оборони та охорони рідних пташок, рідної природи.

Далеко від нас на північ, на березі Ботнійської та Фінської заток, на скелях лежить країна Фінляндія. На північному заході вона межує з державою Шведською, на полудні та полудневому сході — з Росією. На півночі б'ється об її скелясті береги холодне крижане море.

У Фінляндії багато озер та річок. Родючого ґрунту там обмаль. Фінляндський хлібороб дуже часто наошпуге землю кошиками, насилає її на скелі і на такому нашипаному ґрунті сіє свій хліб.

Як і до нас, так і у Фінляндію палітає весною сила всякого птаства. Фінляндські діти видирали пташинні гнізда, збирали яечки та вигублювали пташенят. Вони робили це не з злої волі, а через те, що не розуміли, що роблять таким способом своєму рідному краю велику шкоду.

Одного разу весною професор (вчений). Тонеліус приїхав відпочити кудись на село. Той професор дуже любив дітей і написав для них багато казочок. Гуляючи натрапив він на цілий гурт хлопчиків та дівчат. Підійшов він до того гурту, аж бачить — діти назбирали силу силену пташинних яечок.

Професор запитався у них, нащо вони обіжають бідних пташок. Дітям стало соромно, бо вони почували, що зробили негарно. Тоді професор сказав дітям, що розкаже їм дуже цікаву казочку. І став він їм розповідати про життя пташок, про те, яка з них користь хліборобові. Діти уважно слухали професорове оповідання, Досі вони нічого про те не знали, хоч і бачили тих пташок, та не розу-

міли, як і з чого вони живуть. Професор наче зняв їм полуду з очей. Діти зрозуміли, що вони велику шкоду робили своїм батькам—хліборобам, випицуючи пташок. Професор пообіцяв їм розказати ще і вдруге про пташок і сказав щоб вони зібрались в неділю і покликали всіх своїх товаришів та товаришок.

У неділю зібралося багато—пребагато дітей. Прийшли й великі послухати про що буде професор оповідати.

Професор почав ще докладніше і яскравіше розповідати про життя всіх диких пташок та про те, яка від них велика користь хліборобів. Скінчивши оповідання, професор став закликати дітей, щоб вони не нищили пташок, щоб вони самі не робили їм шкоди і других намовляли того не робити. Щоб справа та не за гасла, щоб діти не забули своїх добрих намірів, професор запропонував дітям заєнувати „майську спілку“ для оборони пташок. До тієї спілки міг приєднати кожний хлопець і кожна дівчина. Для того тільки треба було пообіцятися, що вони не будуть зобіжати пташок і інших живих тварів і будуть боронити від ворогів всіх користних пташок та тварин.

Кожний співучастник товариства вносить невеликий грошевий внесок до товариської скарбниці (каси). На ті гроші товариші купують книжки, в яких описується життя птахів та звірів, викупають з неволі пташок і випускають їх на волю, купують насіння і иншу їжу, щоб годувати птиць в зимню холоднечу і т. и.

З проміж своїх членів спілники обирають голову спілки та раду з 2 або 3 членів. За голову вибирають такого, котрий буде дбати про товариську справу, а в раду також вибирають більш діяльних спілників. Рада спілки скликає кілька разів на місяць загальні збори всіх спілчан. На тих загальних зборах кожний спілник розповідає, що він зробив для оборони пташок та звірів, хто з дітей або й дорослих знуцається над живими тварями. Тоді товариство надсилає своїх виборних, щоб вони намовляли жорстоких не чинити звірям та пташкам шкоди.

Тепер таких „майських спілок“ у Фінляндії дуже багато. В кожному селі є своя спілка.

Щоб вести свою роботу ширше, всі спілки Фінляндії які тільки єсть по містах (городах) та селах утворили одну велику спілку—союз усіх „майських

спілок". Той союз видає журнал, в якому самі діти пишуть про те, що вони зробили для охорони рідної природи, що цікавого вони дозналися про життя живих створіннь. В журналі тому можна прочитати, як роботи гнізда для пташок, як годувати зимою тих що не відлітають у теплі края, а зістаються зимувати в Фінляндії.

Дрібних „майських спілок“ у Фінляндії ще в 1903 році було 300, а нині їх може й 1000 набереться.

За прикладом фінляндських дітей стали діти й по інших краях такі спілки заводити.

В Англії при кожній сільській школі єсть спілка для оборони всього живого. Щоб привчити дітей як поводитися із тваринами, при школі держуть всяких свійських тварів: курей, гусей, собак, поросят, кішок, і самі діти про них дбають і годують їх. Щоб оберігати гнізда пташок, всі окольні місця поділяють на участки. Кожний такий участок припоручають якомусь спільникові хлопцеві або дівчині, котрі пильнують, щоб пташкам у їхньому участкові ніхто шкоди не робив. Той кому припоручили участок, мусить зробити відчит про те, що спостеріг він цікавого, яких пташок пильнував, як вони живуть, які у них гнізда. Краці відчіти друкують по дитячих журналах.

У Германії спілки для охорони живої природи мають по 10.000 членів.

У Франції більше 4000 дитячих спілок, які дбають про охорону пташок.

Єсть такі спілки і в Данії, у Швеції, Італії та Іспанії.

Скрізь по таких краях діти зрозуміли, що треба оберігати все живе в рідному краю не винищувати користних пташок та звірів.

Щоб нагадати всім людям про цей обов'язок, у Франції скрізь по шляхах, у полі і в лісі поставлено стовби, а на тих стовбах вивіски прибити з такими написами:

„Іжак годується мишами і слимаками. Не вбивайте іжаків“.

„Кріт їсть гробаків та гусей всяких шкодливих комах. У кротовому кендюзі ніколи не знаходити рослиної їжі. Не вбивайте кротів“.

„Гусінь що-року велику шкоду чинить народові і через неї що-року хлібороб має на мільони карбованців збитків. Пташки пожирають нечислену силу гусіні. Діти! Не видачайте яєць і пташенят із пташиних гнізд! Не рубуйте гнізд!“

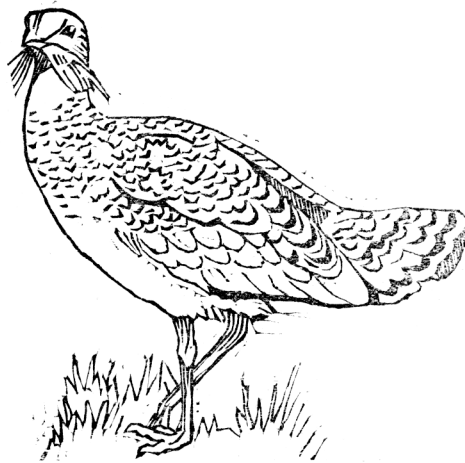
Тільки у нас, на Україні, та в Росії, ще й досі діти не дбають про пташок, ще й досі видерають яйця й пташенят. Наші діти ще не розуміють того, яку шкоду вони чинять, спустошаючи свій рідний край, повертаючи його на пустелю.

Годі ж нам задніх пасти. Ставаймо й ми в оборону живої природи нашого рідного краю.

III

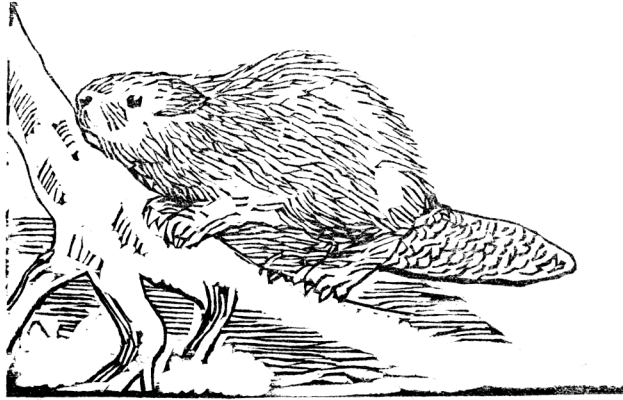
Ми вже згадували про те, що рослинний світ і світ тварів безупинно сміняються. Почасти ця зміна відбувається через те, що життя само одміняється, почасти зміна стається через людей, котрі нерозважними руками винищують і спустошають природу.

Через такі зміни зникає багато тварин і рослин і люде не можуть потім про них дознатися. Ми вже знаємо, що в наших стінах водилися колись тарнави, тури, що ці стени шелестіли тирею, яку тепер рідко-рідко коли можна здібати

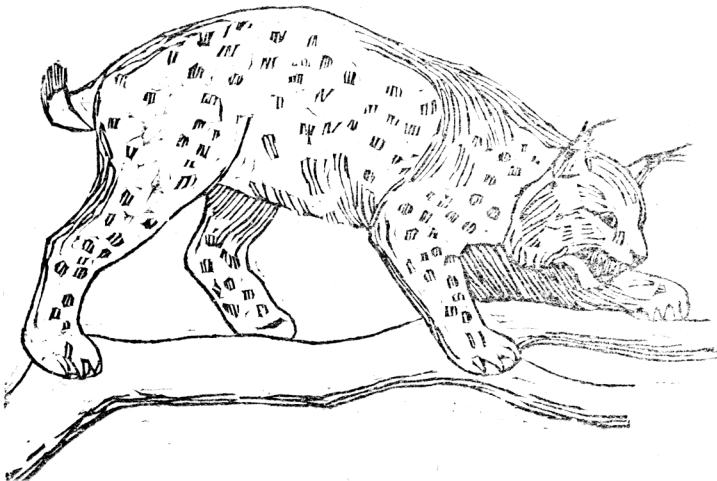
Мал. 9 Дрофа.

в тих місцях, де позіставалися ще шматочки предковичних степів. Тепер рідко де можна надібати квітку горіцвіту. Дрохвів (мал. 9) у нас стає все менше,

Мал. 10. Бобр.

стрепета перевелися. Може не так давно по наших лісах стрічалася ще велика лісова кішка-хижак рись (мал. 11), а спробуйте тепер відшукати її. Старі вікові дуби—свідки колишніх славних подій у нашій історії, вирубують.

Мал. 11 Рись.

Так непомітно зникають дорогі скарби нашої рідної природи і зникають так, що ми не можемо дослідити їх, не можемо зберігти їх для науки дітям нашим.

Тільки де-ні-де на нашій Полтавщині можна ще побачити недобитки колишнього звіринного та рослинного світу. У Константиноградському повіті зберігся ще шматочок непочатого степу де росте сивовусий ковзиль, шелестить тирса, цвітуть степова анемона, горичвіт та воронець. В Кременчуцькому повіті, ще збереглося кілька бобрів (мал. 10), в де-яких повітах ще водяться дикі кози по лісах. Але й ці недобитки, ці останки нашої колишньої природи загинуть без сліду від перозважних людських рук, коли ми не подбаємо про те, як їх оборонити і зберігти.

По інших краях тямучі люде давно вже почали дбати про те, щоб заховати природу від нищення. Найбільш широко поставлено цю справу в Сполучених Штатах Північної Америки. Там взято під охорону й догляд великі простори степів та лісів, де заховалися ще старосвітські рослини та звірі, де природа залишилася ще в старому, яскравому збранні. Щоб не дати їм вигинути, амереканці проголосили ті простори „національними парками“, тоб-то всенародніми садами. В тих парках поставлено сторожу, котра доглядає, щоб ніхто не винищував звірів, рослини і квітки. Закон забороняє в парках полювати на звірів, рубити дерево, зривати квітки й рослини, які рідко трапляються. Найбільший з національних парків Америки—єловстонський (мал. 12). Він має верстов 160 завдовжки і завширшки. По-між горами там зацілили ще праліси, де водяться ті звірі, птихи й рослини, котрі споконвіку там водилися.

Держава не жаліє коштів на охорону цього парку. Амереканці можуть своїми власними очима бачати таку природу, яка була в тих місцях ще задовго до того, як там осіли білшкурі люде. Дуже цікавий той парк і про його можна написати велику книжку. *)

В Швейцарії сам народ взявся обороняти рідну природу від загибелі. Швейцарія—країна дуже гориста і багата на чудові краєвиди. Сила чужинців зо всіх кутків землі зїздиться туди, щоб помилуватися швейцарською природою,

*) В портфелі Музею вже мається книжка Г. Бризалина „Що зроблено по охороні природи у нас і закордоном“, яка буде швидко надрукована і в якій можна більш докладно познайомитися з національними парками Америки.

Мал. 12. Антілопи в Єловстонському парку.

щоб подивитися на високі гори, сповиті хмарами, у вінках вічних снігів. Кожний з мандрівників старається взяти собі щось на спогад. Окрім того в Швейцарії збирають багато лікарських трав, з котрих ліки роблять. Збирачі трав часто винищують багато зілля для того, щоб його на продаж менш зігалося та щоб ціна на його була. Нема чого казати, що мандрівники та оті збирачі — то велика небезпека для швейцарської природи. Тоді де-які швейцарці, котрі любили свій край, зрозуміли, що вони повинні обороняти рідну природу від знищення. Вони заснували спілку з таких людей, які з'обов'язалися стати в обороні всього живого. В 1909 році в спілці тій було всього 9000 спільників, а в 1912 році—вже 20000. Окрім того в Швейцарії за прикладом Америки засновано національний парк.

У нас на Україні, на Херсонщині, один багатий пан Фальцфейн надумав зберегти великий шматок предковичного степу, десятин 500. Там він оселив всяких наших та чужоземних звірів і птахів, які можуть у нас жити. Вони живуть там на волі і ніхто їх там не займає. Звичайно, це справа дуже потріб-

на для науки і годилось би всіма силами підтримувати її. Одначе, треба зауважити, що поодинокі люде мало можуть зробити для оборони природи рідного краю. Хоч би як вони любили її, а про те, коли інші люде не зрозуміють, через що саме треба оберегати її, то не багато діла буде з їхньої любови та їхнього старання.

Оберегати природу може тільки громада, бо громада — великий чоловік.

Кожний з наших читачів хай сам подумає, чи й справді треба для чогось боронити природу рідного краю. А хто зрозумів, що це треба робити, хай не мовчить. Хай скрізь і великим і малим говорить, чому треба любити свій край і чому треба боронити рідну природу.

Хто не хоче, щоб наша Україна і наша Полтавщина пустелью стали, хто хоче, щоб в наших садках, галях та полях дзвенілі веселі співи пташок, хай прилучається до нас, хай разом із нами дбає про пташок, про звірів, про рослини.

Наше діло ще маленьке, воно тільки починається. Нас ще небагато — оборонців рідної природи. Одначе, хай нас це не відстрашує. Наш гурт буде множитись і скоро з нами будуть усі, хто справді любить рідний край і хоче, щоб він росквітав і пишався дарами природи.

Гуртуйтеся в спілки охорони природи і захищайте свою рідну природу.

МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ БАЄР: ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ

Василюк Олексій Володимирович,
м.н.с. Інституту зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАН України
Нестеренко Валерій Анатолійович,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Подільського державного аграрно-технічного університету.

Микола Миколайович Баєр – громадський та політичний діяч, поет, перекладач, пропагандист ідей охорони природи. Народився 4 грудня 1886 р. в німецькій родині інженера-землеміра в с. Бобринь тодішньої Харківської губернії (тепер це територія Сумської області)¹. В автобіографіях зазначав себе як українця за національністю². Втім, родина насправді мала не українське походження. У різних джерелах фігурує ціла низка різних варіантів написання його прізвища: Баєр, Бейєр, Байєр і навіть Байнер. Вірогідно, таке різноманіття написання викликане пошуками

*Фото 1. Ректор Микола Баєр, 1927 рік.
Фото з архіву бібліотеки ПДАТУ*

правильної транскрипції німецького прізвища Baier (з німецької означає буквально «Баварський») у період формування єдиної української граматики у 1917-1920-х. Уривчасті знання родичів дають досить обмежені відомості про походження роду Баєрів та обставини появи їх в Україні. Так, син М.М. Баєра Сергій повідомляв, що зі спогадів батька М.М. Баєра – Миколи Карловича Баєра, що його батько (прадід М.М. Баєра) після дуелі із князем однієї з тодішніх «земель» Німеччини, орієнтовно у Баварії, мусив тікати до Російської імперії³. Цю ж версію переказувала дружина М.М. Баєра Марія Дем'янівна (особисте по-

відомлення А.К. Гейма). Доньки М.М. Баєра Леся та Ніна повідомляли, що прадід М.М. Баєра тікав з Німеччини (Баварії), оскільки був засуджений до смертної кари через участь у селянських повстаннях⁴. Мати М.М. Баєра Єлизавета Тимофіївна була наполовину українка, наполовину туркеня. Тож українська родина Баєрів мала не більше як чверть української крові.

Микола Миколайович мав двох братів (Костянтина і Григорія, що зник під час Першої світової війни) та трьох сестер (Єлизавету, Євгенію та Аполінарію)⁵. Батько Миколи, Микола Карлович,

у останні роки життя важко хворів (втратив зір, слух тощо)⁶, однак намагався дати своїм дітям добру освіту. Тим часом уся практична діяльність по утриманню сім'ї лягла на плечі його дружини. Саме вона допомогла Миколі вступити до Катеринославської реальної школи, яку в 1904 р. він успішно закінчив⁷. Микола прийняв рішення піти батьковим шляхом та за матеріальної підтримки матері вступив до Московського межового (геодезичного) інституту за фахом «Економіка й техніка

1 ДАХМО. – Ф Р.6. – Оп. 1. – Спр. 122. – Арк. 133-134.

2 ДАХМО. – Ф Р.582.

3 Архів А.К. Гейма (Велика Британія), лист Сергія Миколайовича Байєра, 2011 р.

4 Архів Г.А. Новіцької (Москва, Російська Федерація), лист Ніни Миколаївни Байєр, 1987 р.

5 Архів Г.А. Новіцької (Москва, Російська Федерація), лист Ніни Миколаївни Байєр, 1987 р.

6 Архів А.К. Гейма (Велика Британія), лист Сергія Миколайовича Байєра, 2011 р.

7 ДАХМО. – Ф Р.6. – Оп. 1. – Спр. 122. – Арк. 133-134.

землевпорядкування»⁸. На той час це був найпрестижніший з навчальних закладів у Російській імперії, де можна було би студіювати земельні відносини. В університеті він познайомився із Єлизаветою Миколаївною Зайкевич, що стала його першою дружиною. Вона походила з дворянського роду. З деяких джерел також відомо, що під час навчання Баєр був учасником підпільного руху, одного із «земляцтв», які утворили в Москві українські студенти. З невідомих обставин під кінець навчання перебував у розшуку поліції⁹.

1910 року Баєр закінчив навчання в інституті з направленням на роботу до Полтавської губернії¹⁰, де почав працювати межовим інженером у губернському земстві. Тут у нього народилися син Сергій (1910), донька Олеся (1914) і згодом – другий син Микола (1913, помер у 1937).

Микола Миколайович був загалом дуже освіченою людиною. Вільно володів не лише українською, російською і німецькою мовами, а й більш рідкісною на той час англійською та навіть есперанто¹¹. Також є відомості, що він іще володів французькою, польською і угорською мовами (особисте повідомлення В.А. Бейера). Від 1906 р. публікував поезії, пізніше виступав як талановитий перекладач творів Е. Сетона-Томпсона («Лобо, король вовків на Курумпо», «Наші приятелі. Оповідання про собак») та В. Гауфа, надруковані 1918 року в Полтаві, у Полтавському видавництві¹². Микола Баєр упродовж кількох років також друкувався у журналах і газетах «Рідний край», «Селянське слово», «Українська хата», «Червона правда»¹³.

Він значився серед членів організованого 1913 року В. І. Вернадським та В. Ф. Ніколаєвим

Полтавського товариства любителів природи¹⁴. У науковому архіві Полтавського краєзнавчого музею зберігаються документи про діяльність Товариства. У списку членів його записано під № 3 «Бейнер Николай Николаевич» без зазначення адреси¹⁵. Роль його для охорони природи в Україні та й усієї тодішньої Російської імперії до 2018 року була не відома.

Товариство було першою активною природоохоронною громадською організацією на території України. Вперше позиція представників Товариства у питаннях охорони природи прозвучала з вуст завідувача Природничо-історичного музею М.Ф. Ніколаєва та лісівника В.М. Борткевича на Другому з'їзді лісовласників і лісівників (1913 р). Вони назвали уявлення сучасників про «первісний стан природи на нашій батьківщині» примарним, наголосили, що існує загроза перетворення природи на «вічну згадку» для наступних поколінь¹⁶. В діяльності Товариства можна простежити досить суттєвий вплив Баєра, хоча буквальних згадок про його участь у роботі збереглося небагато. Так, у серпні 1913 року, після появи в його складі М.М. Баєра, саме Земство звернулося до Постійної природоохоронної комісії Російського географічного товариства (на той час розробляло ідеї створення заповідників і національних парків, мало центри в Петрограді та Москві) з проханням надати роз'яснення щодо низки питань: *Якими правами, якими статтями закону нормується створення заповідників? Як забезпечується на майбутнє непорушність заповідників? Як губернському земству отримати право на розпорядження заповідником? Який формальний порядок установи заповідних ділянок?*¹⁷. Більшість членів Комісії мешкали у Москві й тому, можна припустити, знайомство з ними надихнуло Баєра на пропаганду ідеї виділення цінних земель у природоохоронні території. У роки навчання Миколи Миколайовича в Московському межовому інституті багато його професорів (здебільшого географів, геологів) були членами Російського географічного товариства. У той час один з ідеологів охорони природи, професор Московського університету і

8 Наука и научные работники СССР: справочник / Акад. наук СССР; сост. Комис. «Наука и науч. работники СССР» под наблюдением и непосредств. рук. С. Ф. Ольденбурга, Е. Ф. Карского. – Л., 1925–1934. – Ч. 6: Научные работники СССР без Москвы и Ленинграда. – 1928. – VIII. – С. 20–21.

9 Заболотна І. М. Спогади Івана Крип'якевича (1904–1911) // Український археографічний щорічник. – 2010. – Вип. 15. – С. 486.

10 НА ПКМ імені Василя Кричевського. – Спр. 01. – Арк. 9.

11 Архів А.К. Гейма (Велика Британія), лист Сергія Миколайовича Байєра, 2011 р.

12 Здражко А. Е. Видання української дитячої перекладної літератури на початку ХХ століття (1917 – поч. 1930-х рр.) / А. Е. Здражко // Мова і культура. – 2012. – Вип. 15, т. 1. – С. 341–346.

13 [Николаев В.Ф.] Доклады Губернской земской управы 49-го очередного созыва Полтавскому Губернскому Земскому Собранию, 1913 года. – Полтава: Типо-литография И.П. Фришберга, 1913. – С. 437.

14 НА ПКМ імені Василя Кричевського. – Спр. 01. – Арк. 9.

15 Там само.

16 Второй съезд лесовладельцев и лесоводов при Полтавском обществе сельского хозяйства, 18–21 декабря 1913 года. – Полтава: Электрич. тип. Г. И. Маркевича, 1914. – С. 117.

17 Штильмарк Ф.Р., 1996. Историография российских заповедников (1895 – 1995). – М.: ТОО Логата, 340 с.

член Товариства Г.А. Кожевников читав відкриті лекції на різні теми, що збирали студентів з різних інститутів¹⁸. Саме він вигадав сучасне використання терміна «заповідник». Або, як він писав тоді – «заповідна ділянка». Найвірогідніше, саме середовище членів Російського географічного товариства надихнуло Баєра на природоохоронну діяльність.

Із 1913 року активна робота Полтавського товариства провадилась нерозривно з діяльністю Полтавського земства. За браком будь-яких природоохоронних державних органів, спільну діяльність у справі охорони природи, яку організували М.М. Баєр з боку Земства, і М.Ф. Ніколаєв з боку Полтавського природничого музею, можна вважати першою в історії України спробою вирішити природоохоронні питання силами держави.

16 грудня 1913 року голова Товариства М.Ф. Ніколаєв виступив у Полтаві з доповіддю про охорону природних пам'яток на зборах Земства. Він озвучив перші пропозиції до переліку природних територій і об'єктів, які треба охороняти. Пропонував, наслідуючи термінологію, розроблену Постійною природоохоронною комісією, створювати у губернії «заповідні ділянки» як на державних, так і на приватних землях¹⁹. Земство виділило 400 карб. для проведення конкурсу на кращий нарис на тему «Охорона пам'яток природи». Губернській управі було доручено обговорити з «частиною власників і зі скарбницею питання про можливість виділення в заповідний стан ділянок степу, лісу і боліт»^{20,21}. Зацікавленість губернського Земства в організації заповідників поділяло Сільсько-господарське товариство, позицію якого демонстрував друкований орган – журнал «Хуторянин». На його сторінках публікувалася детальна інформація про XII Всеросійський з'їзд лісовласників і лісівників з акцентом на питаннях охорони природи²²; передруковувались статті про необхідність створення заповідників, що поширювались Російським географічним

товариством²³; пропагувалася діяльність уже відомого тоді акліматизаційного зоопарку Асканія-Нова^{24,25}.

У своїх доповідях на земських зібраннях вони наголошували, що саме земство має очолити природоохоронну роботу: «Ініціативу по проведеню в жизнь идеи охраны природы изъ всѣхъ учреждений въ губерніи можетъ взять на себя только губернское земство, какъ представительное учреждение большей части населенія, пользующееся наибольшимъ авторитетомъ въ губерніи, такъ и потому, что целый рядъ задач, входящихъ въ понятіе охраны природы, ближайшимъ образомъ касается тѣхъ экономическихъ интересовъ, которые обслуживаются земством...»

Для осуществленія охраны памятниковъ природы земствомъ могутъ быть приняты следующие мѣры:

1. Популяризація идеи охраны природы путемъ печатныхъ изданій, чтеній и лекцій,
2. Принятіе мѣръ, направленныхъ къ созданію и охраны заповедныхъ участковъ какъ на казенныхъ, такъ и на частныхъ земляхъ.
3. Ходатайство о проведеніи въ законодательномъ порядке законовъ объ усиленной охранѣ отдельныхъ растений и животныхъ!»²⁶.

1914 року Полтавська земська управа вела переговори з великим землевласником (імовірно з Мекленбург-Стрілецьким) про створення та огороження заповідної ділянки степу в районі села Ланна під Карлівкою²⁷. У травні 1914 року поміщиця Зінківського повіту Токарська підтримала ініціативу Земства і передала під охорону Полтавського товариства любителів природи віковий дуб. У матеріалах земського зібрання, яке проходило 7-8 травня 1914, зазначено: «Таких дубів, залишків стародавніх лісів, в Полтавській губернії збереглося мало, так що він представляє інтерес

18 Григорий Александрович Кожевников // Человек, 2005. – №2. – С. 100-112.

19 Хроника // Бюллетени Харьковского общества любителей природы. – №2, 1914. – С. 13.

20 Бюллетени ХОЛП, 1914. – № 2. – С. 56-57.

21 [Николаев В.Ф.] Доклады Губернской земской управы 49-го очередного созыва Полтавскому Губернскому Земскому Собранию, 1913 года. – Полтава: Типо-литография И.П. Фришберга, 1913. – С. 437.

22 Хроника // Бюллетени Харьковского общества любителей природы. – №2, 1914. – С. 13.

23 От постоянной Природоохранительной Комиссии при Императорском Русском географическом обществе // Хуторянин. – 1914. – № 29. – С. 840–841.

24 Гармаш Т.П. Становление и развитие заповедного дела на Полтавщине в первой трети XX столетия // Вестн. Волгогр. гос. ун-та. – Сер. 3, Экон. Экол., 2012. – № 2 (21). – С. 221–228.

25 Асканія-Нова – знаменитый акклиматизационный зоопарк // Хуторянин. – 1916. – № 20. – С. 406–407.

26 [Николаев В.Ф.] Доклады Губернской земской управы 49-го очередного созыва Полтавскому Губернскому Земскому Собранию, 1913 года. – Полтава: Типо-литография И.П. Фришберга, 1913. – С. 437.

27 Насимович А.А. Дореволюционный период в развитии заповедного дела // Опыт работы и задачи заповедников СССР. – М.: Наука, 1979. – С. 7-20.

як пам'ятник природи і заслуговує охорони»²⁸. Приблизно в цей же час і граф Кочубей передав під охорону 160 десятин свого Карлівського бору біля Диканьки, що під Полтавою. Такими, напівофіційними заповідниками на Полтавщині були також урочище «Зруб» біля Диканьки і цілина в Стрюковській економії Костянтиноградського повіту²⁹.

В майбутньому ці неофіційно оголошені заповідники частково отримали охоронний статус (наприклад, Карлівський бір у наш час став регіональним ландшафтним парком «Диканський»). Боротьба за збереження степових цілин тривала з 1913 і до 1927 року, коли вони отримали охоронний статус. У доповіді В. Ніколаєва «Охорона пам'яток природи на Полтавщині» на «Попередній нараді природників України» 6-8 серпня 1918 року було запропоновано «Признати необхіднимъ отчудить, как національний паркъ, дѣвственную степь въ Константиноградскомъ уѣздѣ Струковской економіи и взяти подъ особую охрану участокъ степи в Карловской економіи того же уѣзда»³⁰. Відомо також, що у березні 1927 року, напередодні весняно-польових робіт, для припинення розорювання цілинних степів, Комісія охорони природи СГНКУ підготувала проекти розпоряджень НКЗС Окружним земельним відділам із переліком місцевих степових ділянок, в яких зазначалося: «Ці цілини з цього часу пропонуються Вам залишити неораними до часу, коли їх буде обслідувано та вирішено справу про те, чи слід їх залишити неораними назавжди, оголосивши заповідними»³¹. Так були збережені цілинні Карлівський та Струківський степи³². 1929 року відомий ботанік, на той час харківський краєвий інспектор охорони пам'яток природи Є.М. Лавренко писав про ці цілини у Червоноградському районі як про ті, яким загрожує знищення: «Це Розумовський степ (біля Карлівської економії), Струківський степ (біля ст. Сахновщина) та деякі інші. Ми маємо відомості, що й ці цілини незабаром буде розорано»³³. Того ж року обидві їх оголосили

пам'ятками природи. У 1932 році Лавренко планував включити Струківський степ до Другого Степового держзаповідника у II п'ятиріччя³⁴.

Природоохоронна активність Полтавського земства відома лише в ті роки, коли там працював М.М. Баєр. 1919 року у Полтаві побачила світ пропагандистська книжка Миколи Миколайовича з охорони природи «Шануймо і бережімо свій рідний край»³⁵, з якої було розпочато природоохоронну серію видань Полтавського природничого музею. У книжку були вкладені 2 «метелики» – листівки великого формату «Охороняйте степ» та «Охороняйте ліс». На жаль, невідомо, чи був сам Баєр автором тексту цих листівок. Невідомо, чим ще займався він у Товаристві, окрім підготовки зазначеного видання. Разом з тим відомо, що про стан охорони природи у світі він був добре обізнаний. Зокрема, ці знання він використав, перекладаючи для Педагогічного Бюро Полтавської Губерніальної Народної Управи книжку американського письменника Е. Томпсона-Сетона «Лобо». Книжка, розрахована на середній та старший шкільний вік, розказує драматичну історію волелюбного вовка; події відбуваються на півдні США. Згадуючи антилопу-вилорога у своєму перекладі, Баєр виробив зноску про те, що цей вид є майже винищеним у США і що залишився він під надійною охороною лише на території Єлоустоунського національного парку³⁶.

На той час Товариство активно цікавилось станом охорони природи в світі, зокрема, наступною книжкою у природоохоронній серії Полтавського природничого музею стала праця Г.А. Бризгаліна «Охорона пам'яток природи на Україні»³⁷. Музей замовляв підготовку ще трьох книжок: «Охорона пам'яток природи на Полтавщині», «Загальні відомості про охорону пам'яток природи» і «Що таке національні парки»³⁸.

34 ЦДАВО. – Ф.2. – Оп.7. – Спр. 72. – Арк.115+зв.

35 Баєр М. М. Підсумки будівництва Кам'янецького Сільсько-Господарського Інституту та перспективи його розвитку: відбитки з кн. 4-ої «Записок С.-Г. Інституту в Кам'янці на Поділлі». – Кам'янець на Поділлі: друкарня імені Леніна, 1927. –21 с.

36 Томпсон-Сетон, Ернест. Лобо, король вовків на Курумпо [Текст] / Томпсон-Сетон; переклав М. Бейер; Пед. Бюро Полтав. Губерніал. Нар. Управи. – Полтава: [б. в.], 1918. – С.2.

37 Бризгалін Г. А. Охорона пам'яток природи на Україні / Г. А. Бризгалін. – Переклад з російської мови В. Ф. Ніколаєва. – Полтава: Полтавський природничий музей, 1919. – 31 с. (Серія видань по охороні природи), Кн. 2. – 38 с.

38 Шарлемань М. Нова організація по охороні природи // Вісті природничої секції Українського наукового товариства, 1918. – Т.1, число 3-4. – С. 18.

28 Журнал Полтавського чрезвычайного губернского земского собрания 7–8 мая 1914 года. – Полтава, 1914. – С.91.

29 Там само.

30 Протоколи Народи Природників України від 3-6 серпня 1918 року // Вісті природничої секції Українського Наукового товариства, т.1, число 1, 1918-1919. – С. 14.

31 ЦДАВО. – Ф. 1230. – Оп.1. – Спр. 7 (1927 р.). – Арк. 78, 81.

32 Там само – Арк. 177.

33 Лавренко Е. Цілинні степи України і потреба їхньої охорони // Вісти ВУ ВЦВК, 1927, № 8 (1898), 11 січня. – С. 5.

Готувалася, але не встигла вийти друком книжка Г.А. Бризгаліна «Що зроблено на Україні та за кордоном у справі охорони природи». Про долю цих видань нічого не відомо.

У період Першої світової війни Микола Миколайович разом з родиною виїхав до Києва. З вибухом Української національно-демократичної революції він вступив до лав Української партії соціалістів-федералістів. Деякий час працював керівником департаменту землеробства в уряді УНР³⁹. У цей час М. Баєр видав низку видань із земельного питання: «Земельна реформа і основи земельної політики на Україні» (1917), «Соціалізація чи земельна власність?» (1918) (рецензія на цю книжку з'явилась у газеті «Відродження»⁴⁰), «Про земельну справу» (1918). Книжки продавали, а для просвітницьких організацій – зі знижкою⁴¹.

У період Гетьманату Павла Скоропадського 1 червня 1918 року він був призначений на посаду межового інженера та старшого землеміра Київської губернської земельної управи. Також був прикомандирований до межового відділу Міністерства земельних справ^{42,43}.

Однак здоров'я його дружини, яка була важко хвора на туберкульоз, у цей час значно погіршилось. Вся її родина в минулому загинула від туберкульозу, ще коли Єлизавета Миколаївна була дитиною. З часом хвороба розвинулась і в неї⁴⁴. Наприкінці 1918 р. Микола Баєр виїхав до м. Яремче разом зі своєю родиною, намагаючись порятувати життя дружини. Проте все виявилось марно. Весною 1919 р. Єлизавета Миколаївна померла, лишивши Миколу Миколайовича з трьома дітьми, в т.ч. наймолодшим – трирічним сином Сергієм. Подобиці про історію їхнього роду ми знаємо саме завдяки йому, адже саме Сергій Миколайович умів читати ще з 5 років і встиг у такому юному віці перечитати щоденники свого діда, Баєра Миколи Карловича⁴⁵. Ми наводили ці відомості на початку статті.

Після цього родинного нещастя Микола Баєр з головою поринув у політичну діяльність. Він став одним із засновників Української народної партії (хліборобів-власників). Ця партія була створена 15 травня 1919 р. у Станіславові (нині – Івано-Франківськ) політичними діячами Української Народної Республіки. Основоположниками партії під гаслом «Свобода і праця» стали колишній український соціал-демократ М. Чудинів-Богун та колишній соціаліст-федераліст М. Баєр, який став її секретарем⁴⁶.

Улітку 1919 р. після поразки західноукраїнської революції, Баєр опинився у Кам'янці-Подільському, який у той час був тимчасовим політичним і адміністративним центром УНР⁴⁷. Він продовжив займатись політичною діяльністю, був активним діячем Української народної партії, яка дотримувалась правих поглядів. Під час гострої міжпартійної боротьби Українська народна партія блокувалась з УПСФ та народними республіканцями проти українських есерів та українських соціал-демократів, але великої ролі в політичному житті не відігравала. 30 жовтня 1919 р. Микола Баєр виступав від імені своєї партії на Державній нараді УНР, на якій були присутні Головний отаман УНР Симон Петлюра, члени українського уряду та керівники політичних партій⁴⁸. Державні наради УНР за часів Директорії УНР виконували функції представницької влади та збиралися неперіодично для розгляду важливих політичних справ⁴⁹.

29 травня 1919 р. М.М. Баєр був обраний викладачем геодезії Кам'янець-Подільського державного українського університету (К-ПДУУ). Тут він став одним із фундаторів сільськогосподарського факультету, на якому в жовтні 1919 року почав читати лекції.

Починаючи з грудня, в Кам'янці-Подільському була створена Українська національна рада на чолі з соціал-федералістом М. Корчинським, що встала в опозицію до уряду й Директорії, висловлюючи

39 Архів А.К. Гейма (Велика Британія), лист Сергія Миколайовича Байєра, 2011 р.

40 Відродження, 1918, 21 грудня. – №216. – С.4. – Шп.4.

41 Відродження, 1918, 20 липня. – №91. – С.4. – Шп.4.

42 Д. Вісник, 1918, 19 вересня. – №49. – С.3. – Шп.4.

43 ДАХМО. – Ф Р.6. – Оп. 1. – Спр. 122. – Арк. 133-134.

44 Архів А.К. Гейма (Велика Британія), лист Сергія Миколайовича Байєра, 2011 р.

45 Там само.

46 Коллард Ю. Спогади юнацьких днів: 1897-1906. Українська Студентська Громада в Харкові і Революційна Українська Партія (РУП) // Срібна сурма. – Торонто, 1972. – С. 131.

47 ДАХМО. – Ф Р.6. – Оп. 1. – Спр. 122. – Арк. 133-134.

48 Наш шлях. Позапартійна газета. Кам'янець-Подільський, 1919. – 1 листопада.

49 Бойко О.Д. Державні наради Української Народної Республіки 1919–1920 // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. – К.: Наукова думка, 2004. – Т. 2: Г – Д. – 518 с.

значно більш «праві» ідеї. Заступником голови був Ст. Баран (нац.-демократ), членами президії Рад – І. Липа (самостійник-соціаліст), В. Голубович (с.-р.) та представник Української народної партії – М. Баєр. Метою створення Ради було «перехоплення» ініціативи в керівництві Українською народною республікою⁵⁰. Того ж грудня 1919 року відбулось засідання Укр. Нац. Ради у Відні⁵¹, після чого там-таки, у Відні вийшла брошура М.М. Баєра «Причини аграрної революції на Україні і шляхи до розв'язання земельної справи»⁵².

Баєр відзначався невичерпним оптимізмом і вмінням підтримати своїх товаришів у важку годину. Так, напередодні нового 1920 р., в Українському клубі Кам'янець-Подільського відбулось зібрання представників українських політичних партій, викладачів і студентів університету, громадських організацій та преси. Настрій у всіх був гнітючий, оскільки Добровольча армія А. Денікіна зайняла майже всю територію України, а місто над Смотричем було зайняте польськими військами. Проте його яскрава промова надихнула присутніх. Він закликав усіх українських політиків та представників преси забути про свої попередні міжпартійні суперечки, триматися єдності між «наддніпрянським та наддністрянським» напрямками, висловив сподівання на швидку перемогу, рішуче засудив песимістичні настрої. Побажав студентам, щоб Кам'янець-Подільський університет став справжнім центром української освіти і науки і нічим би не поступався західноєвропейським вищим навчальним закладам⁵³.

Упродовж 1919-1920 рр. Микола Баєр читав лекції із землеустрою та геодезії в Українському Народному університеті. Тут могли навчатись люди без належної середньої освіти. Платня викладачам там не виплачувалась. Баєр заснував на базі університету геодезичну станцію⁵⁴. 29 жовтня 1919 року Рада професорів

затвердила його завідувачем геологічного кабінету⁵⁵. Викладав геодезію, аграрні дисципліни та сільсько-господарське законодавство⁵⁶.

У травні-червні 1920 року у Могилеві-Подільському редагував часопис партії «Голос»⁵⁷ (вірогідно, мається на увазі Кам'янець-Подільський). Наприкінці листопада 1920 р. напередодні утвердження на Поділлі радянської влади М. Баєр разом з групою викладачів Українського університету, включаючи і ректора Івана Огієнка, залишив Кам'янець-Подільський.

Деякий час, будучи секретарем Української народної партії, він продовжував політичну боротьбу. На початку 1921 р. проживав у Тарнові (Польща), де перебував Уряд УНР. За сприяння відомого українського політика А. Жука, М. Баєр надрукував у часописі «Український прапор» статтю «Причини аграрної революції», пізніше видав окремою брошурою матеріали про саму партію. Проте ця політична організація так і не змогла стати авторитетною серед українських емігрантських патріотичних сил і врешті-решт фактично розпалася⁵⁸.

Повіривши обіцянкам більшовиків, восени 1921 р. Микола Баєр повністю відійшов від політичної діяльності й повернувся до Кам'янця-Подільського. У жовтні його призначили на посаду ректора утвореного (шляхом реорганізації Кам'янець-Подільського державного українського університету) сільсько-господарського інституту. Між іншим, він став першим ректором в історії новоствореного інституту. На перший погляд, викликає подив таке рішення Наркомату освіти – призначити ректором колишнього активного діяча українських національно-визвольних змагань. Проте кандидати-комуністи не мали відповідної кваліфікації, щоб керувати закладом вищої освіти, а Микола Баєр вважався невтомним організатором і вченим, який користувався великим

50 Мазепа І. Україна в огні й бурі революції, 1917-1921. [Т. 2]: Кам'янецька доба – Зимовий похід / І. Мазепа. – Прага: Пробоем, 1942. – С.191.

51 Там само. – С.142.

52 Наш шлях. Позапартійна газета. Кам'янець-Подільський, 1919. – 1 листопада.

53 Наш шлях. Позапартійна газета. Кам'янець-Подільський, 1920. – 3 січня.

54 [Николаев В.Ф.] Доклады Губернской земской управы 49-го очередного созыва Полтавскому Губернскому Земскому Собранию, 1913 года. – Полтава: Типо-литография И.П. Фришберга, 1913. – С. 437.

55 ДАХмО. – Ф Р.582. – Оп.1. – Спр. 124. – Арк.12 зв.; ДАХмО. – Ф Р.582. – Оп.1. – Спр. 421.; ДАХмО. – Ф Р.582. – Оп.1. – Спр. 22. – Арк.47, 126.

56 [Николаев В.Ф.] Доклады Губернской земской управы 49-го очередного созыва Полтавскому Губернскому Земскому Собранию, 1913 года. – Полтава: Типо-литография И.П. Фришберга, 1913. – С. 437.

57 Книга. Неперіодичний бібліографічний орган об'єднання українських видавців. Під ред. проф. Дмитра Антоновича. № 1. – Відень-Київ, 1921. – С. 31.

58 Магурчак А. М. Андрій Жук і Українська народна партія: штрихи до політичної біографії // Сумська старовина, 2013. – №XLI-XLII. – С. 76.

авторитетом серед колег.

На цій посаді він перебував до 22 листопада 1926 р. Одночасно викладав курси геодезії, землепорядкування, аграрної політики, а також точних наук – математики, геометрії.

Проте його попередня проукраїнська позиція не залишилась поза увагою місцевих чекістів. До списку осіб, що потребують «дій» чекістів, Баєр потрапив ще 3 серпня 1922 року. Загалом з Поділля в списку були п'ять викладачів вищих навчальних закладів, релігійний діяч та правозахисник. Щодо М. Баєра в списку значилось: *«Керівник кафедри геодезії. Одночасно є ректором с-г інституту в Кам'янці. Брав активну участь у Петлюрівському русі і раніше за Петлюру працював у департаменті Землеробства. Тип шкідливий»*⁵⁹.

Миколу Баєра навіть планували депортувати за межі УСРР. Однак йому вдалось пережити це і не тільки залишитись у місті, а й навіть зберегти посаду. За ректора СГ особисто заступилася місцева влада⁶⁰. 11 вересня 1922 р. Малий пленум повітового виконавчого комітету розглянув питання щодо наміру М. Баєра і далі працювати в Кам'янці та прийняв рішення підтримати його: *«Приймаючи на увагу попередню діяльність гр. Баєра як ректора Сільськогосподарського інституту, ініціатора відкриття робфаку, організатора боротьби зі шкідниками, активного учасника нашої радянської преси по питаннях сільського господарства, його участь в громадській роботі, лояльність у ставленні до Радянської влади в минулому і користь його як громадянського діяча і робітника науки, а також що його було занесено повітовим з'їздом на червону дошку за корисну роботу, вважати корисним і можливим залишити його в м. Кам'янці для подальшої праці, про що підняти клопотання перед центром»*⁶¹.

У 1925 р. відбулись зміни у особистому житті вченого. Він одружився з Марією Дем'янівною Циглер, з якою познайомився, коли читав курси з фізики для

молоді (особисте повідомлення В.А. Бейера). Наступного року у Кам'янці-Подільському у них народилась донька Ніна⁶².

У наступні кілька років Баєр плідно працював у СГ, був одним із керівників науково-дослідної кафедри (далі НДК) історії, природи та сільського господарства Поділля. На базі СГ добився відкриття землемірних курсів⁶³, виступав редактором ювілейних літературно-наукових збірок, присвячених річниці жовтневої революції⁶⁴, стояв біля витоків створення робітничого факультету⁶⁵ тощо. У 1920-ті рр. він написав кілька наукових та методичних праць: *«До питання методики викладання геодезії у вищих спеціальних школах»*, *«До питання організації pomірів при радянському землевлаштуванню»*, *«Спроба обґрунтувати необхідну й достатню точність означення поля»*. Вони були надруковані у наукових записках СГ. Крім того, він став автором перших робіт з історії СГ: *«Підсумки будівництва Кам'янець-Подільського сільськогосподарського інституту та перспективи його розвитку»* та *«Наукова дослідна кафедра «Природи, сільського господарства й культури при Кам'янецькому СГ»*. Автор коротко зупинився на роботі сільськогосподарського факультету Кам'янець-Подільського державного українського університету, на базі якого на початку 1921 р. виник інститут, а також висвітлив перші кроки новоствореного вишу. Основну увагу тут приділено господарським аспектам, матеріальному становищу викладачів і студентів, процесу пролетаризації студентства, його соціальному, партійному і національному складу, розподілу молоді за статтю; подано персональний склад викладачів і адміністративно-технічних працівників⁶⁶. Інша стаття М. Баєра, вміщена в цьому ж номері *«Записок»*, присвячена роботі науково-дослідної кафедри природи, сільського господарства й культури Поділля, яка діяла в структурі СГ⁶⁷.

59 Адамський В. Р. Українська наукова еліта як об'єкт політичних репресій на початку 1920-х років // Педагогічний дискурс: Збірник наукових праць. – Хмельницький: ХГПА, 2007. – Вип. 2. – С. 10-20.

60 ДАХМО. – Ф Р.195 – Оп.п.2. спр. 23. Арк. 71 зв.

61 ДАХМО. – Ф Р.336. – Оп. 1. – Спр. 10. Арк. 99, 99 зв.; Науково-освітня інтелігенція Поділля у добу комунізму: перша хвиля репресій / Історія (збірка наукових праць), Київ, 2009. – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-11185.html>

62 Архів А.К. Гейма (Велика Британія), лист Сергія Миколайовича Байєра, 2011 р.

63 ДАХМО. – Ф. Р – 302. – Оп. 1. – Спр. 16.

64 ДАХМО. – Ф. Р – 302. – Оп. 1. – Спр. 22.

65 ДАХМО. – Ф. Р – 336. – Оп. 1. – Спр. 84.

66 Баєр М. М. Підсумки будівництва Кам'янецького Сільсько-Господарського Інституту та перспективи його розвитку: відбитки з кн. 4-ої «Записок С.-Г. Інституту в Кам'янці на Поділлі». – Кам'янець на Поділлі: друкарня імені Леніна, 1927. – 21 с.

67 Баєр М. М. Науково-дослідна кафедра «Природи, Сільського господарства й Культури Поділля при Кам'янецькому СГ»: відбитки з кн. 4-ої «Записок С.-Г. Інституту в Кам'янці на Поділлі». – Кам'янець на Поділлі: друкарня імені Леніна,

Микола Миколайович користувався великим авторитетом серед студентів сільськогосподарсько-го інституту. Ось що про нього пише студент 20-х рр. Василь Гарба: «Треба сказати, з його можливого німецького підґрунтя залишилося лише одне прізвище. У всьому іншому – в мові, переконаннях, в активній службі нації, це був свідомий українець, людина високого ідейного калібру, до того ще рідких серед нас якостей: талановитий організатор, динамічний, настирливий з хистом амбітний керівник. Вища математика, геодезія та землеустрій, які він викладав у нас, видавалися ніби лише додатками до його кипучої вдачі організатора»⁶⁸. Баєр вступався за тих студентів, яких несправедливо спеціальні комісії виключали з інституту під час «соціальних чисток».

Проте місцева влада дотримувалась іншої думки. У таємних документах місцевого ГПУ за 1925-1926 рр. діяльність вчених Кам'янець-Подільського, колишніх викладачів «петлюрівського» університету оцінювалась негативно, оскільки каральні органи вважали інтелігенцію міста «петлюрівською» та «контрреволюційною», адже саме тут розміщувався керівний центр УНР⁶⁹.

Мабуть, через це наприкінці 1926 р. ректором СГІ було призначено члена КП(б)У Федора Івановича Донського. Він зовсім не мав досвіду наукової чи викладацької роботи. Працював раніше робітником, а потім був одним із командирів Червоної армії. Втім, Баєр допоміг йому опанувати нову роботу⁷⁰.

Через рік, 1927 року, Микола Миколайович із дружиною переїхав до Харкова, де влаштувався на роботу до Харківського геодезичного інституту⁷¹.

Вже у перші місяці після переїзду, за Баєра «взялися» органи прокуратури. В ніч з 5 на 6 березня 1928 року була проведена операція по т. зв. «українському к-р активу», у Харкові було арештовано 36 чоловік, проведені обшуки в оселях 12 з них, що тісно співпрацювали з Харківською хліборобською організацією. Серед них і М. Баєр (Байєр). Микола

Миколайович був одним з двох арештованих, хто не побоявся зізнатись у своїй участі в Харківській хліборобській організації, хоча цінних відомостей слідству не надав⁷².

У 1930 р. до тодішньої столиці УСРР з Кам'янець-Подільського переїхала також уся його сім'я. Спочатку Баєр працював професором геодезії, а потім разом з льотчиком Белабрамом почав займатись аерофотозйомкою⁷³, що на той час, як і тепер, було питанням людей із грифом секретності «для спеціального користування».

Після ліквідації геодезичного інституту Микола Миколайович з 1935 р. викладав у Харківському будівельному інституті⁷⁴. Проживали з родиною у флігелі інституту⁷⁵. Проте в період «великого терору» йому пригадали те, що він був активним у роки самостійності незалежної України. Висували і зовсім безглузді звинувачення. Наприклад, його звинувачували у тому, що він вів свої конспекти чорним, синім і червоним олівцями, звідси робився зовсім абсурдний висновок, що він начебто фашист. Інкримінували вченому і співробітництво з японською розвідкою через те, що він працював з картами Далекого Сходу⁷⁶. Арештували 1937 року.

Сина Баєра, Сергія, змушували в місцевому комітеті комсомолу визнати, що його батько – «ворог народу». Коли він категорично відмовився це робити, його виключили з лав, хоча залишили навчатись в інституті.

Микола Миколайович змушений був через можливі наступні репресії залишити Харків і виїхати до Сочі. Тут він почав працювати у школах, а його дружина – в бюро погоди⁷⁷. Відомо, що вдома із дружиною спілкувався українською і французькою мовами (особисте повідомлення В.А. Бейєра). Дружина була україномовна (особисте повідомлення А.К. Гейма).

Трагічною була доля старшого сина М. Баєра від першого шлюбу, Миколи. Це була дуже здібна людина. У свої 27 років він працював одним із ре-

1927. – 19 с.

68 Гарба В. На розпутьях (до історії одного покоління). Серія мемуаристики. Українська вільна академія наук у США. Товариство подольан при УВАН. – Нью-Йорк, 1976. – С. 314-315.

69 ДАХМО. – Ф Р.З. – Оп.1. – Спр. 156. – Арк.33.

70 Архів А.К. Гейма (Велика Британія), лист Сергія Миколайовича Байєра, 2011 р.

71 Там само.

72 ГДА СБУ. – Ф, 13. – Спр. 370. – Т.5. – Арк. 234-255.

73 Архів А.К. Гейма (Велика Британія), лист Сергія Миколайовича Байєра, 2011 р.

74 Там само.

75 Архів Г.А. Новіцької (Москва, Російська Федерація), лист Ніни Миколаївни Байєр, 1987 р.

76 Архів А.К. Гейма (Велика Британія), лист Сергія Миколайовича Байєра, 2011 р.

77 Там само.

дакторів «Сельхозгиза» в Києві. Це було видавництво, яке випускало серію науково-популярних книг та брошур для шкіл робітничої та сільської молоді⁷⁸. Коли почали поширюватись чутки, що його батько начебто «ворог народу», Миколу звільнили з цієї роботи і почали переслідування. Як і батько, Микола Миколайович (молодший) мав сміливу власну позицію і порівнював радянську владу із «німецькими окупантами» 1918 року. Миколу Миколайовича (старшого) на той час (1937) вже заарештували, і син у розмовах із однокурсниками говорив, що окупанти «замордували батька в концтракту»⁷⁹. Він всього цього пережити не зміг і того ж 1937 року покінчив життя самогубством.

Наступні кілька років Микола Баєр з дружиною жив у Сочі, а діти Ніна і Андрій – в Умані, у сестри (від першого шлюбу) Олесі та брата Миколи, які там мешкали⁸⁰. Микола Миколайович викладав у школі й під час німецької окупації. У післявоєнний період його не депортували до Сибіру (як багатьох етнічних німців), оскільки він працював перекладачем з німецької мови і був необхідний для влади. Натомість до Сибіру депортували родину Баєрів⁸¹.

Микола Миколайович ненадовго переїхав на роботу до Білоруської академії сільського господарства, де працював асистентом. Проте у 1946 році Радянська армія розшукала у післявоєнній Польщі «нові» документи, що свідчили про спільну роботу М. Баєра з С. Петлюрою. Це антибільшовицьке минуле разом з його німецькою етнічністю та тим фактом, що в той час він складав карти Східного Сибіру, дало підстави для звинувачення його у передачі японцям державних таємниць і відправлення в північний табір поблизу Воркути⁸². Микола Миколайович був знову заарештований у 1948 році⁸³. 11 липня 1949 року⁸⁴ позасудовий

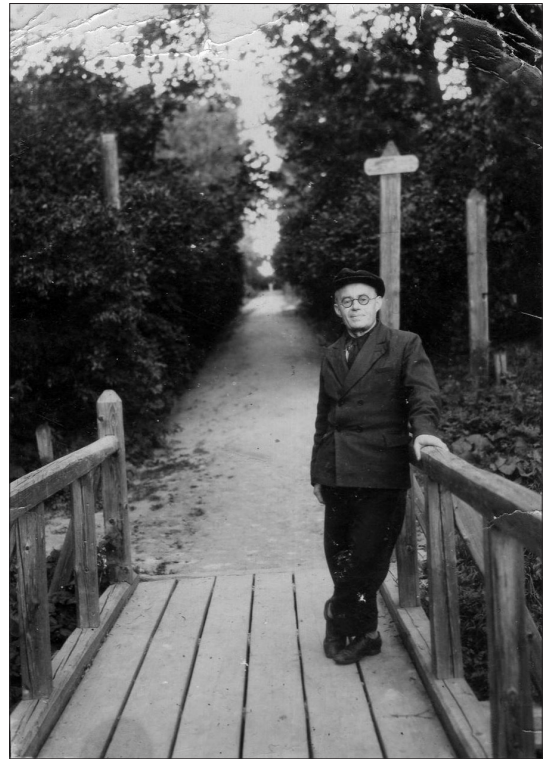

Фото 2. М.М. Баєр в парку Білоруського СГП, м. Горки, 19.11.1948. Фото зроблене за кілька днів до арешту. Фото з родинного архіву Т.Б. Старшинової та О.С. Бейєра.

орган відправив М. Баєра на 10 років у сталінські табори системи ГУЛАГ⁸⁵. За свідченнями родичів покарання відбував на Колимі⁸⁶. Працював бібліотекарем у колонії для ув'язнених. Рятуючись від цинги, пив хвойний відвар, внаслідок чого зіпсував собі нирки. Це стало причиною важкої хвороби. Відбув політичне покарання не повністю, був звільнений 1956 року⁸⁷, після смерті Сталіна, але після звільнення прожив зовсім небагато.

Повернувся Микола Миколайович до родини у Сочі. Жили у будинку-гуртожитку з коридорним плануванням, на схилі гори Лисої. До кімнати, трохи більшої за ліжко, була прибудована кухня, і тому входили до помешкання із не загального коридору, а знадвору. Туалет та колонка з водою були

78 Там само.

79 Костюк Г. Зустрічі і прощання. Спогади. Книга перша. – Канадський інститут українських студій. Альбертський університет. – Едмонтон, 1987. – С. 73.

80 Архів Г.А. Новіцької (Москва, Російська Федерація), лист Ніни Миколаївни Байєр, 1987 р.

81 Архів А.К. Гейма (Велика Британія), лист Сергія Миколайовича Байєра, 2011 р.

82 Архів А.К. Гейма (Велика Британія), лист Сергія Миколайовича Байєра, 2011 р.

83 Архів Г.А. Новіцької (Москва, Російська Федерація), лист Ніни Миколаївни Байєр, 1987 р.

84 Архів Т.Б. Старшинової та О.С. Бейєра (Харків, Україна).

85 Архів А.К. Гейма (Велика Британія), лист Сергія Миколайовича Байєра, 2011 р.

86 Там само.

87 Там само.

Фото 3. Родина Баєрів у Сочі, орієнтовно 1955-1956 рік. В першому ряду: Владислав Костянтинович Гейм (онук М.М. Баєра). В другому ряду: Марія Дем'янівна Циглер (дружина М.М. Баєра), Сергій Миколайович Баєр (син М.М. Баєра), Олесь Миколаївна Баєр (донька М.М. Баєра), М.М. Баєр, Андрій Миколайович Баєр (син М.М. Баєра). У третьому ряду: невідома, Костянтин Олексійович Гейм (чоловік Ніни Баєр), Ніна Миколаївна Баєр (донька М.М. Баєра). На фото видно помешкання Баєрів у Сочі. Фото з родинного архіву А.К. Гейма.

у загальному дворі. Митись доводилось ходити до кочегарки. Сьогодні цього будинку вже немає (особисте повідомлення Г. А. Новіцької).

Народні методи лікування, до яких Микола Миколайович вдався у засланні, щоб порятувати себе від цинги, сильно підірвали здоров'я. У 1960 р. за рекомендацією лікаря він поїхав лікувати нирки з Сочі до Харкова, де того ж року помер у лікарні. Його поховали в Харкові, а реабілітували Указом Президії Верховної Ради СРСР «Про додаткові міри щодо відновлення справедливості по відношенню до жертв репресій, що мали місце в період 30-40-х і початку 50-х років» 16.01.1989 року⁸⁸. Відомості про дату смерті, подробиці реабілітації та низка інших принципових деталей не встановлені ні нами, ні членами родини Баєрів. 1975 року вдова Миколи Баєра, Марія Дем'янівна, переїхала до доньки Ніни у Нальчик.

До 2018 року переважна більшість фактів, зібраних у цій статті, не була відома суспільству та навіть нащадкам Миколи Миколайовича. За свідченням онуків, їхні батьки приховували від дітей історію діда. Декого з онуків (навіть не дітей!) опитували при вступі в університет та прийомі на роботу, щоб встановити, чи знають вони про свого славетного пращура. Вперше стислі біографічні відомості про М.М. Баєра були опубліковані онуком Миколи Миколайовича – Андре Костянтиновичем Геймом у його автобіографії та озвучені під час урочистого банкету з нагоди вручення йому Нобелівської премії з фізики⁸⁹. Андре Костянтинович провів перші роки життя з Миколою Миколайовичем, який намагався навчити зовсім юного онука всьому, що знав. До прикладу, вже у двохрічному віці Андрій міг рахувати до тисячі.

⁸⁸ Архів Т.Б. Старшинової та О.С. Бейєра (Харків, Україна).

⁸⁹ Andre Geim – Banquet speech. NobelPrize.org. Nobel Media AB 2018. Wed. 28 Nov 2018. – [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.nobelprize.org/prizes/physics/2010/geim/speech/>

Публікації М. Баєра:

1. Байєр М.М. Завдання кадастру на Україні // Червона правда. 1922. № 11.
2. Байєр Микола. Земельна реформа і основи земельної політики на Україні [Текст] / написав Межовий Інженер Микола Байєр; Інформ. бюро Київ. губер. зем. управи. – К.: Друк. АТ Ун-ту св. Володимира М. Т. Корчак-Невицького, 1917. – 47 с.
3. Байєр М. Соціалізація чи земельна власність? [Текст] / М. Байєр. – К.: Упр. Пошт. і Телеграфів, 1918. – 16 с.
4. Байєр М. Про земельну справу [Текст] / М. Байєр. – К.: Видавництво Товариства ширення народної культури. Тип. АО "Юж. Копейка", 1918. – 15 с.
5. Байєр М. Земельна реформа [?][12]
6. Байєр М. М. Шануймо і бережімо свій рідний край / М. М. Байєр. – Полтава: Полтав. природничий музей, 1919. 23 см. – (Серія видань по охороні природи). Кн. 1. – 1919. – 16 с., 2 арк. вкл.
7. Байєр, М. Причини аграрної революції на Україні і шляхи до розв'язання аграрної справи. Відень, 1920.
8. Байєр Микола. На спогад співця краси Лесі Українки // Селянське слово. К., 1918. 4 серпня. № 11. С. 3.
9. Баєр М.М. До питання організації помірів при радянському землевлаштуванню.- Кам'янець на Поділля, 1926. – 11 с.
10. Баєр М.М. Пристосування таблиць наростків координат для обліку поля (площи) фігури за координатами її вершин. Кам'янець на Поділля, 1927. – 8 с.
11. Баєр М.М. Спроба обґрунтувати необхідну й достатню точність означення поля (площи) при землеурядженню. – Кам'янець на Поділля, 1927. – 11с.
12. Баєр М.М. До методики викладання геодезії по вищих спеціальних школах. – Кам'янець на Поділля: Друк. ім. Леніна, 1924. – 14 с.
13. Баєр М. Науково-дослідча кафедра природи, сільського господарства й культури Поділля при Кам'янець-Подільському СГІ // Записки сільсько-господарського інституту у Кам'янці на Поділлі, 1927. Кн 4.
14. Баєр М. М. Підсумки будівництва Кам'янецького Сільсько-Господарського Інституту та перспективи його розвитку: відбитки з кн. 4-ої «Записок С.-Г. Інституту в Кам'янці на Поділлі». Кам'янець на Поділлі: Лрукарня ім. Леніна, 1927. 21 с.

Переклади за авторством М. Баєра:

1. Гауф, Вільгельм (1802–1827). Альманзоріві пригоди: [казка] / Вільгельм Гауф; з нім. мови переклав М. Байєр; Пед. Бюро Полтав. Губерніал. Нар. Управи. – Полтава: [б. в.], 1918. – 31 с.
2. Томпсон-Сетон, Ернест. Лобо, король вовків на Курумпо / Томпсон-Сетон; переклав М. Байєр; Пед. Бюро Полтав. Губерніал. Нар. Управи. – Полтава: [б. в.], 1918. – 23 с.
3. Сетон-Томпсон, Ернест. Наші приятелі: оповідання про собак / Е. Сетон-Томпсон; з мал. Є. Балутти; пер. М. Байєр; Пед. Бюро Полтав. Губерн. Земства. – Полтава: Труд, 1918. – 48, [1] с.

Подяки:

За допомогу у зібранні відомостей висловлюємо щирі подяки С.І. Білоконю, Полтавському краєзнавчому музею, колективу ГДА Служби безпеки України, Світлані Гусак, С.А. Копилову, Т.М. Опрі, В. Бакірову, працівникам бібліотеки ПДАТУ. Особлива подяка родичам М. М. Баєра – Андре Гейму, Тетяні Старшиновій, Володимирі Байєру та Галині Новицькій, що змогли зібрати цінні відомості про нього у сімейних архівах.

MYKOLA MYKOLAYOVYTCH BAIER: HIS LIFE AND LEGACY

Vasyliuk Olexiy Volodymyrovych, junior researcher,
I.I. Schmalhausen Institute of Zoology of NAS of Ukraine
Nesterenko Valeriy Anatoliyovych, Candidate of History,
Assoc. Prof. Of the Dept. of Social Humanistic Sciences
of the State Agrarian and Engineering University in Podillia.

Mykola Mykolayovych Baier was a public figure, a politician, a poet, a translator, and a proponent of nature conservation.

He was born on December 4th, 1886 in the family of a German land surveyor, in Bobryk – then a village in Kharkiv province, now belonging to the Sumy region (oblast)¹. In his autobiographies he stated his nationality as Ukrainian², but the family had no actual Ukrainian roots. His surname has been spelt in a variety of ways – Баєр, Бейєр, Байєр and even Байнер, perhaps in an attempt to find the right transcription of the German name Baier (which means liter-

*Photo 1. Rector Mykola Baier, 1927.
From the archive of the library of SAEUP*

ally 'Bavarian') as Ukrainian grammar was developing in 1917-1920-es. The sketchy familial lore has preserved rather few details about the origin of the Baier house and the circumstances of their settling down in Ukraine. Thus, according to M. M. Baier's son Serhiy, the story told by Mykola Karlovych Baier (his grandfather) described his own father escaping from one of the German 'lands', perhaps Bavaria, after a duel with the Count, and seeking refuge in the Russian Empire³. This was supported by M. M. Baier's wife Maria Demyanivna (A. K. Geim, pers. comm.) M. M. Baier's daughters Lesya (Olesya) and Nina said their great-great-grandfather escaped from Germa-

ny (Bavaria) to avoid capital punishment for taking part in a peasants' revolt⁴. M. M. Baier's mother Yelizaveta Tymofiyivna was half Ukrainian, half Turkish. All in all, the Baiers had no more than a quarter of Ukrainian blood in them.

Mykola Mykolayovych had two brothers (Kostyantyn, and Grygoriy who disappeared in the WWI) and three sisters (Yelizaveta, Yevhenia and Apollinaria)⁵.

In his late years, Mykola's father Mykola Karlovych was very ill. He had lost his eyesight and hearing⁶, yet supported his children's good education. Meanwhile all the practicali-

ties of day-to-day life became his wife's burden. It was she who helped Mykola enter Katerynoslavska Real School from which he successfully graduated in 1904⁷. Mykola decided to follow in his father's steps, and with his mother's financial support entered the Moscow Mejovyj (Geodetic) Institute, specializing in 'Economics and Land Management'⁸. At that time it was one of the most renowned colleges in the Rus-

1 State Archive of the Khmelnytskyi region. – Fund R 6. – Description 1. – Record 122. – Leaf. 133-134.
2 SAKhR. – Fund R 582.
3 A. K. Geim's archive (Great Britain), letter by Serhiy Mykolayovych Baier. 2011.

4 G. A. Novitska's archive (Moscow, Russian Federation), letter by Nina Mykolaivna Baier. 1987.
5 Ibid.
6 A. K. Geim's archive (Great Britain), letter by Serhiy Mykolayovych Baier. 2011.
7 SAKhR. – Fund R 6. – Description 1. – Record 122. – Leaf 133-134.
8 Research and researchers of the USSR: a directory / Acad. Sci. USSR; compiled by the Commission on Research and researchers of the USSR under the supervision and direct guidance of S. F. Oldenburg, Ye. F. Karskiy. – L., 1925-1934. – pt. 6: Researchers of the USSR without Moscow and Leningrad. – 1928. – VIII. – pp. 20-21.

sian Empire where one could study the subject. He met Yelizaveta Mykolaivna Zaykevych, daughter of a noble family, who became his first wife. Some sources also name him as a participant of an underground movement, a 'homeland association' of Ukrainian students in Moscow. For reasons now unknown, by the end of his studies he was wanted by police⁹.

In 1910, Baier graduated and was sent to work in Poltava province¹⁰, where he became a land management engineer in the provincial office. Here were born his son Serhiy (1910), daughter Olesya (1914) and later his second son Mykola (1913, died in 1937).

Mykola Mykolayovych was a most educated person. He spoke not only Ukrainian, Russian and German, but also English, which was rarer at the time, and Esperanto.¹¹ According to V. A. Baier's personal communication, he also knew French, Polish and Hungarian. From 1906 onwards he published poetry, and later distinguished himself by translating stories by E. Seton-Thompson ('Lobo the King of Currumpaw' and 'Our friends. Stories about Dogs') and Wilhelm Hauff, printed in 1918 by Poltava publishing house¹². For several years, Mykola Baier's publications came out in magazines and gazettes 'Ridnyj kray', 'Selyanske slovo', 'Ukrayinska khata' and 'Chervona pravda'¹³.

He joined the Poltava Society of Nature's Friends, organized by V. I. Vernadskiy and V. F. Nikolayev in 1913¹⁴. The scientific archive of the Poltava regional museum holds the society's papers, and the list of members includes № 3 *Бейнер Николай Николаевич*, without a mailing address¹⁵. The part he played in nature conservation both in Ukraine and in the whole of the Russian Empire remained unknown until 2018.

The society was the first active nature conservation NGO in Ukraine. For the first time, their position on the

issue was stated by M. F. Nikolayev, Head of the Natural and Historical Museum, and V. M. Bortkevych, forester, on the Second meeting of the forest owners and foresters (1913). They called the participants' image of 'the virgin nature of our homeland' an illusion, and stressed the threat of nature becoming 'an eternal memory' for the generations to come¹⁶. Baier's influence can be traced in the society's work, but only a handful of direct references to his contribution still remain. Thus, in August, 1913, after *M.M. Бейер* joined the committee of the land office, it petitioned the Standing Nature Conservation Commission of the Russian Geographic Society, which was developing projects of nature reserves and national parks and had central offices in Moscow and Petrograd (now St. Petersburg). Poltava officials asked for elaborations on several points: what rights, according to what laws, serve as the reserves' framework? How will their inviolability be upheld in the future? How does the provincial land office obtain rights to manage the reserve? What is the formal order of establishing conservation regime on a plot of land?¹⁷ Most members of the commission lived in Moscow, and one might imagine that knowing them inspired M. M. Baier to share the idea of protecting valuable lands as nature conservation territories. In his years as a student, most of the Moscow Geodetic Institute's professors (who were by and large geographers or geologists) were members of the Russian Geographic Society. Meanwhile, one of the ideologists of the cause, professor of the Moscow University and member of the Society G. A. Kojevnikov read open lectures on different topics, which gathered students from various institutes¹⁸. It was he who invented the term *zapovidnyk* (in Russian transcription, *zapovednik*) which carries a different meaning than just 'nature reserve', or, as he wrote it, *zapovidna dilyanka* (reserved plot). Most probably, it was the climate of the Russian Geographic Society that roused Baier to protect nature.

Starting from 1913, Poltava's Friends of Nature worked together with the land office. Since no institution for nature conservation had existed before their time, the joint effort headed by Baier the land manager and Nikolaiev the mu-

9 Zabolotna I. M. Memoirs of Ivan Krypiakievych (1904-1911) // Ukrainian archeographic yearbook. – 2010. – No 15. – p. 486.

10 Vasyl Krychevskiy, Scientific Archive of the Poltava regional museum. – Record 01. – Leaf 9.

11 A. K. Geim's archive (Great Britain), letter by Serhiy Mykolayovych Baier, 2011.

12 Zdrajko A. Ye. Prints of Ukrainian translated literature for children at the beginning of the XX century (1917 – early1930-es.) / A. Ye. Zdrajko // Mova i kultura (Language and culture). – 2012. – No. 15, v. 1. – pp. 341-346.

13 [Nikolaiev V.F.] Reports of the Provincial land office of the 49th sitting to the Poltava Land Session, 1913. – Poltava: I. P. Frishberg's typo-lithography, 1913. – p. 437.

14 Vasyl Krychevskiy, SAPRM. – Record 01. – Leaf 9.

15 Ibid.

16 Second meeting of forest specialists and foresters gathered by Poltava Agricultural Society, 18–21 December 1913. – Poltava: G. I. Markevych's Electric typography, 1914. – p.117.

17 F. R. Shtilmark, 1996. Historiography of Russian zapovedniks (1895 – 1995). – M.: Logata Limited, 340 p.

18 Grigoriy Alexandrovich Kojevnikov // Chelover, 2005. –№2. –pp. 100-112.

seum curator ought to be considered the State's first attempt to solve nature conservation issues.

On December, 16th, 1913, M. F. Nikolaiev, Head of the local society, made a report on local protection of natural monuments at the meeting of the land office. He compiled a list of the territories and objects that required protection. He presented, using terminology developed by the Standing Commission on nature conservation, a proposal to create in the province *zapovidni dilyanki* (reserves) on both public and private land¹⁹. The land office issued 400 roubles to conduct an essay contest, on the topic of conservation of natural monuments. The provincial office had to discuss with 'some of the participants and the treasury the possibility of segregation plots of steppe, forest and fen into protected state'^{20,21}. The office's interest in *zapovidnyks* was shared by the Agricultural Society whose position was put forward in print in their magazine, 'Khutorianyn' ('The farm dweller'). On its pages there was published detailed information on the XII All-Russian Meeting of Forest Owners and Foresters with emphasis on nature conservation problems²²; there were re-printed articles on *zapovidnyk* creation propagated by the Russian Geographic Society²³; Askania-Nova, an already well-known acclimatization zoo, was also promoted^{24,25}.

In their reports for the land office meetings they stressed that the office should be the one to lead the conservation effort: *'The initiative on implementing the ideas of nature preservation can be undertaken, out of all provincial institutions, only by the land office as the representative of the majority of the population which is the most respected by the provinces, and also because a lot of the tasks inherent in conservation are in the closest contact with the economic segments the office serves...*

19 Chronicles // Bulletins of the Kharkiv Society of Nature Lovers. №2, 1914. – p. 13.

20 Bulletins of the KSNL, 1914. – № 2. – pp. 56-57.

21 [Nikolaiev V.F.] Reports of the Provincial Land Office of the 49th meeting to the Poltava Main Provincial Land Office, 1913. – Poltava: I. P. Frishberg's Typo-lithography, 1913. – p. 437.

22 Chronicles // Bulletins of the KSNL. №2, 1914. – p. 13.

23 From the Standing Commission for Nature Conservation under the Imperial Russian Geographic Society // Khutorianyn. – 1914. – № 29. – pp. 840–841.

24 Harmash T.P. The beginning and development of nature reserves in Poltava region in the first third of the XX century // Bulletin of the State University of Volgograd. –Series 3, Econ. Ecol., 2012. – № 2 (21). – pp. 221–228.

25 Askania-Nova – the famous acclimatization zoo // Khutorianyn. – 1916. – № 20. – pp. 406–407

To provide the natural monuments' protection, the land office can undertake such measures:

1. Popularization of the idea of nature conservation in print, lectures and readings.

2 Steps towards creation and protection of reserved plots on both State and private land plots.

3. Make appeals for the passing of laws on reinforced protection of certain plants and animals!²⁶.

In 1914, Poltava land office was negotiating with a large landowner (probably Meklenburg-Striletskiy) about fencing off of a reserved plot of steppe near Lanna village near Karlivka²⁷. In May 1914, Mme Tokarska, who owned Zinkivskiy povit (district), supported the office's initiative and passed off an old oak tree to the protection of the Poltava Society of nature lovers. In the Proceedings of the land office meeting held on May 7th and 8th, 1914, we read: 'There remain few such oak trees in Poltava province, so it presents interest as natural monument and deserves protection'²⁸. About the same time, count Kochubey gave 160 dessiatinas of Karlivskiy Bir (wood) near Dykan'ka (near Poltava) for conservation. To such half-official *zapovidnyks* in the region also belonged Zrub, a copse near Dykan'ka, and a plot of virgin steppe in Stryukovska ekonomia, in Kostyantynogradskiy district²⁹.

Later on, these plots were partially recognized officially; for example, Karlivskiy bir is the Regional Landscape Park Dykans'kiy. The fight for protection of arable steppes lasted from 1913 to 1927, when they gained protected status. V. Nikolaiev's report 'Conservation of natural monuments in Poltava region', read on The Pilot Conference of Ukrainian Conservationists (August 6-8, 1918), included a proposal to 'recognize the necessity of seclusion, as a national park, of virgin steppe in Kostantinogradskiy district of Strukovska ekonomia, and to take into special protection a plot of steppe in Karlovka ekonomia of the same district'³⁰.

26 [Nikolaiev V. F.] Reports of the Provincial land office of the 49th meeting to the Poltava Main Provincial Land Office, 1913. – Poltava: I. P. Frishberg's Typo-lithography, 1913. – p. 437.

27 Nasimovytych A.A. Pre-revolutional period in nature conservation // Work experience and tasks od USSR *zapovidnyks*. M. : Nauka, 1979. – pp. 7-20.

28 Journal of Poltava Emergency Provincial Land Office Meeting, May 7–8, 1914. – Poltava, 1914. – p.91.

29 Ibid.

30 Protocols of a Meeting of Nature Conservationists of Ukraine, August 3-6, 1918 // News of the natural history section of the Ukrainian Scientific Society, v.1. No 1, 1918-1919. – p. 14.

It is also known than in March 1927, just before the start of the agricultural works, the Committee for Nature Conservation of the Ukrainian Agricultural Research Committee, in order to stop the destruction of virgin steppes, prepared projects of resolutions of the People's Commissariat for Land Management to local land departments with lists of steppe plots, stating: *'These virgin steppes are proposed to you to be unplowed until the time when they are surveyed and the matter of their being left uncultivated forever, through establishing reserves, is resolved'*³¹. In this way, the virgin Karlivskiy and Strukivskiy steppes were preserved³². In 1929, a well-known botanist, by then a natural monument inspector in Kharkiv region, Ye. M. Lavrenko described steppes in Chervonohradskiy district as threatened by extinction: *'These are Rozumovskiy steppe (near Karlivska ekonomia), Strukivskiy steppe (near Sakhnovschina Station) and some others. We have information that they will shortly be ploughed'*³³. That same year both plots were proclaimed natural monuments; in 1932, Lavrenko planned to include Strukivskiy steppe to the Second Steppe State Reserve as part of the second five-year plan³⁴.

Nature conservation activity of Poltava land office is known only for years during which Baier worked there. In 1919, in Poltava there came out Mykola Mykolayovych's motivational booklet on nature conservation 'Let us respect and care for native land'³⁵, which opened a conservation series printed by Poltava nature museum. The issue had two large inserts, 'Protect the steppe' and 'Protect the forest'. Unfortunately, we do not know if Mykola Mykolayovych wrote the text for the inserts, or what were his duties in the Society except for the preparation of the issue. Yet we do know that he was well-versed in the state of nature conservation around the world. In particular, he used this knowledge translating

Seton-Thompson's 'Lobo' for the Pedagogical Bureau of the Poltava Province People's Office. The book, written for middle school readership, tells a story of a freedom-loving wolf living in Southern United States. At the mention of pronghorn, Baier makes a translator's footnote about the species being almost driven to extinction in USA and the Yellowstone National Park being the only place where it was reliably protected³⁶.

By that time, the Society was actively interested in nature conservation practices worldwide. In particular, after Baier's booklet came out, the next book in the series was G. A. Bryzgalin's 'Conservation of Natural Monuments' in Ukraine'³⁷. The museum requested three more books: 'Conservation of Natural Monuments in Poltava region', 'General Information on the Conservation of Natural Monuments' and 'What are National Parks?'³⁸. There was prepared, but failed to be printed, G. A. Bryzgalin's book called 'What has been done in Ukraine and abroad in regards to nature conservation'. Of the fate of these books, nothing is known.

During the First World War, Mykola Mykolayovych and his family went to Kyiv. When the Ukrainian National-Democratic Revolution erupted, he entered the Ukrainian Party of Socialists-Federalists. He worked for a while as Head of Department of Land Management in the Ukrainian National Republic³⁹. There he published on a number of land problems: 'Land reform and the basics of land politics in Ukraine' (1917), 'Socialization or land ownership?' (1918) (the newspaper Vidrodzhennya (Rebirth) published a review⁴⁰), 'On Land Management' (1918). His books were sold, and educational organizations had a discount⁴¹.

During Pavlo Skorospadskiy's Hetmanat, on June 1st, 1918 Baier was assigned to be a land survey engineer and senior geodesist for the land office of the Kyiv

31 Central State Archive of the Higher Organs of Authority and Government. – Fund 1230. – Description 1. – Record 7 (1927). – Leaf 78, 81.
 32 CSAHOAG. – Fund 1230. – Description 1. – Record 7 (year 1927). – Leaf 177.
 33 Lavrenko Ye. Virgin steppes of Ukraine and the need to preserve them // News of AU CEC, 1927, № 8 (1898), January 11. – p. 5.
 34 CSAHOAG. – Fund 2. – Description 7. – Record 72. – Leaf 115 + reverse.
 35 Baier M. M. A summary of building Kamianets-Podilskiy Agricultural Institute and a forecast of its development: copied from Book 4 of the Annales of the AC Institute in Kamianets na Podilliu. Kamianets na Podilliu: Lenin Typography, 1927. 21 p.

36 Thompson-Seton, Ernest. Lobo king of the Currumpaw [text] / Thompson-Seton; translated by M. Baier; translated by M. Baier; Ped. Bureau of the Poltava Province People's Office. – Poltava: [w/o a.], 1918. – p.2
 37 Bryzgalin G. A. Conservation of Natural Monuments in Ukraine / G. A. Bryzgalin. – translated from Russian by V. F. Nikolaiev. – Poltava: Poltava regional nature museum, 1919. – 31 p. (Series on nature conservation), book 2. –38 p.
 38 Charlemagne M. A New Organization for Nature Conservation // News of the Natural History Section of the Ukrainian Scientific Society, 1918. – v.1, No 3-4. – p. 18.
 39 Archive of A. K. Geim (Great Britain), letter by Serhiy Mykolayovych Baier, 2011.
 40 Vidrodzhennia, 1918, Decemver 21. – №216. –p.4. – Column 4.
 41 Vidrodzhennia, 1918, July 20. – №91. – p.4. – Column 4.

province. He was also temporarily assigned to the Survey Department of the Ministry of Land Management^{42,43}.

However, his wife's health had deteriorated. She had tuberculosis. All her family died of the disease when she was a child, and with time it developed in her body, too⁴⁴. At the end of 1918, the Baiers moved to Yaremche town, trying to save her life. In vain; in the spring Yelizaveta Mykolaivna died, leaving her husband with three children, the youngest of who, Serhiy, was only three years old. It is Serhiy to whom we owe all details of their story, since it was he who could read as early as five years old and so managed to read the diaries of his grandfather, Mykola Karlovych Baier where the tale was contained⁴⁵, which we told at the beginning of the article.

After this loss, Mykola Baier dived into politics. He was one of the politicians of the UNR, who founded the Ukrainian People's Party (of grain-growers who owned their land) on May 15th, 1919 in Stanislaviv (now Ivano-Frankivsk). Their motto was 'Freedom and Work'. The two co-founders of the party were ex- Ukrainian social-democrat M. Chudyniv-Bohun and ex-socialist-federalist M. Baier, who became the secretary⁴⁶.

In the summer of 1919, after the Western Ukrainian Revolution was defeated, M. Baier went to Kamianets-Podilskyi which became, temporarily, the political and administrative center of UNR⁴⁷. He kept on doing politics, actively participating in the rightist Ukrainian People's Party. In acute inter-party struggle, the UPP joined the UPSF and People's Republicans against Ukrainian Socialist Revolutionary Party and Ukrainian Social-Democrats, but it didn't play a big role in the political life. On October 30th, 1919, Mykola Baier presented his party's views at the State Council of the UNR, attended by the Head Ota-man of the UNR Symon Petliura, members of the Ukrainian government and heads of political parties⁴⁸. State Conferences of the UNR during the times of Directorate served the representative democratic functions. They

were not periodic, only called to review important political business⁴⁹.

On May, 29th, 1919 M.M. Baier was elected to teach geodesy in Kamianets-Podilskyi Ukrainian State University (K-PUSU). He was one of the founders of the agricultural department, and in October began to read lectures.

From December 1919 and onwards, there was created in Kamianets-Podilskyi the Ukrainian National Council headed by social-federalist M. Korchynskiy, which was in opposition to the government and to Directorate and supported for more right-wing ideas. Korchynskiy's Deputy was S. Baran (national democrat), the presidium of the meetings consisted of I. Lypa (samostiynyk-socialist), V. Golubovyth (revolutionary socialist) and Mykola Baier, UPP. The Ukrainian National Council was created to capture the initiative of governing the republic⁵⁰. That same December the Council met in Vienna⁵¹, after which, also in Vienna, there came out Baier's brochure 'Reasons for agrarian revolution in Ukraine and the approaches to solve land management'⁵².

Mykola Baier was distinguished by unquenchable optimism and the ability to support his allies in the dark hour. Year 1920 was coming, and in the Ukrainian club of Kamianets-Podilskyi there met representatives of political parties, professorship and student body, non-governmental organizations, and media. They were depressed, since Denikin's Army had taken almost the whole territory of Ukraine, and the town on Smotrych was occupied by the Polish. However, Baier's bright speech inspired the people. He called to all Ukrainian politicians and journalists to forget their previous inter-party arguments, to keep 'the Dnieper's and the Dniester's' approaches integrated, expressed his hope for a fast victory, and decisively condemned pessimistic moods. He also wished that the University would become a real center of Ukrainian scholarship and would be in no way inferior to the higher educational facilities of Western Europe⁵³.

42 State herald, 1918, September 19. – №49. – p.3. – Column 4.

43 SAKhR. – Fund R 6. – Description 1. – Record 122. – Leaf 133-134.

44 Archive of A.K. Geim (Great Britain), letter by Serhiy Mykolayovyth Baier, 2011.

45 Ibid.

46 Kollard Yu. Remembrances of youth: 1897-1906. Ukrainian Students Українська Society in Kharkiv and the Ukrainian Revolutionary Party (URP) // The silver trumpet. – Toronto, 1972. – p. 131.

47 SAKhR. – Fund R.6. – Description 1. – Record 122. – Leaf 133-134.

48 Nash shliakh (Our way). A Non-party gazette. Kamianets-Podilskyi, 1919. – November, 1.

49 Boyko O.D. State Conferences of the Ukrainian People's Republic, 1919–1920 // Encyclopedia of history of Ukraine in 10 vol. / ed.: V. A. Smoliy (main) et al; Institute of History of Ukraine, NASU. – K.: Naukova dumka, 2004. – v. 2: Г – Д. – 518 p.

50 Mazepa I. Ukraine in the fire and storm of the revolution, 1917-1921. [v.] 2: Kamianets age – Winter Campaign / I. Mazepa. – Prague: Proboiem, 1942. – p. 191

51 Ibid. – p.142.

52 Nash shliakh (Our way). A Non-party gazette. Kamianets-Podilskyi, 1919. – November, 1.

53 Nash shliakh (Our way). A Non-party gazette. Kamianets-Podilskyi, 1920. – January, 3.

During 1919-1920, Mykola Baier read lectures on land management and geodesy in the Ukrainian People's University. People who had not finished high school could enter. The professors were not paid for their work. Baier founded a geodesy station in the university⁵⁴. On October, 29th, 1919, the Professorial Council approved him as the Head of the geology office⁵⁵. He taught geodesy, agrarian sciences, and agricultural law⁵⁶.

In May-June, 1920 in Mohyliv-Podilskiy (probably Kamianets-Podilskiy?) he edited the party's magazine 'Holos' ('The Voice')⁵⁷, and at the end of November, 1920, just before the Soviets affirmed their hold of Podillia, Baier and a few other professors, including the rector Ivan Ohiyenko, left Kamianets-Podilskiy.

For some time, being the secretary of the Ukrainian People's Party, he kept up the political struggle. At the start of 1921 he lived in Tarnów (Poland), where the UNR government resided. With the help of a famous Ukrainian politician of the time, A. Zhuk, Baier published in 'Ukrainskiy prapor' (magazine 'Ukrainian flag') an article 'The reasons for the agrarian revolution'; later he published a brochure about the party itself. Still, that politic organization failed to gain status among patriotic Ukrainian emigrants and gradually fell to pieces⁵⁸.

He believed bolsheviks' promises, and in the fall of 1921, left politics and came back to Kamianets-Podilskiy. In October, he was appointed rector of the new Agricultural Institute, or to be exact, the reorganized Kamianets-Podilskiy Ukrainian State University. This makes him, among other things, its first rector. That the People's Commissariat's for Education decided to give the seat to a once-active participant of national liberation movement might seem surprising, but the communist applicants did not have the skill to run a college, and Mykola Baier was considered an indefatigable organizer and a much respected researcher.

54 [Nikolaiev V.F.] Reports of the 49th Provincial Land Office Meeting to the Poltava Main Provincial Land Office, 1913. – Poltava: I.P. Frishberg's Typo-lithography, 1913. – p. 437.

55 SAKhR. – Fund R.582. – Description 1. – Record 124. – Leaf 12 зб.; SAKhR. – Fund R 582. – Description 1. – Record 421.; SAKhR. – Fund R 582. – Description 1. – Record 22. – Leaf 47, 126.

56 [Nikolaiev V. F.] Reports of the 49th Provincial Land Office Meeting to the Poltava Main Provincial Land Office, 1913. – Poltava: I.P. Frishberg's Typo-lithography, 1913. – p. 437.

57 Book. Non-periodic bibliographic organ of the union of Ukrainian publishers. Ed. by prof. Dmytro Antonovych. № 1. –Vienna-Kyiv, 1921. – p. 31.

58 Mahurchak A. M. Andriy Zhuk and the Ukrainian People's Party: to the political biography // Sum'ska starovyna [Old times in the Sumy region], 2013. – №XLI-XLII. – p. 76.

Baier was rector until October, 22nd, 1926. He taught geodesy, land management, agrarian politics, mathematics and geometry.

Yet his previous pro-Ukrainian position kept drawing the attention of local Cheka. He was listed as a person "requiring chekist action" as early as August, 3, 1922. All in all, the list contained five college-level educators, a religious practitioner and a barrister. Baier's annotation read: 'Head of the geodesy department. Simultaneously, rector of ag.-cul. institute in Kamianets. Took part in Petliura's movement and before Petliura, worked in the Land office. A pest.'⁵⁹.

There were even plans to deport him outside the USSR; still, he managed to survive it and not only stay in the same town, but keep his position also. Local authorities put in a word for the rector of the Agricultural Institute⁶⁰. On September, 11th, 1922, the Small Plenum of the district's executive committee reviewed the question of Baier's intention to stay in Kamianets and decided to support him: "Taking into account Mr. Baier's preceding activities as rector of the Agricultural Institute, initiator of the worker's institute, organizer of pest control, active participant in our Soviet press on the matter of agriculture; his loyal attitude to the Soviet reign to-date, his value as civil activist and researcher, and the fact that he was, by the district's congress, rewarded for valuable work and his picture put on the Red board of fame; we consider it useful and possible to leave him in Kamianets for further work, for which purpose we shall submit a request to central authorities"⁶¹.

The year 1925 brought change to his personal life. He married Maria Demyanivna Zygler, whom he met when he read lectures on physics for youth (V. A. Baier, pers. comm.). Next year, their daughter Nina was born⁶².

For several more years he was quite fruitfully employed in the institute, was one of the heads of the Scientific Research Department (SRD) of history, nature and

59 Adamskiy V. R. Ukrainian scientific elite as object of political repressions in early 1920-es // Pedagogical discourse: a collection of research papers. – Khmelnytskyi, 2007. – Iss. 2. – pp. 10-20.

60 SAKhR. – Fund R.195 – Description. p.2. Record 23 Leaf 71 reverse.

61 SAKhR. – Fund R. 336. – Description 1. – Record 10 Leaf 99, 99 reverse; Scientific-teaching intelligentsia of Podillia in the age of communism: the first wave of repressions / History (collection of research papers), Kyiv, 2009. – [website] <http://www.info-library.com.ua/books-text-11185.html>

62 Archive of A. K. Geim (Great Britain), letter by Serhiy Mykolayovych Baier, 2011.

agriculture of Podillia. He secured land surveying classes affiliated with the Institute⁶³, edited popular and scientific publications dedicated to the jubilees of the October revolution⁶⁴, helped shape the worker's institute⁶⁵ etc. In 1920-es he wrote several scholarly papers: 'To the methodology of teaching geodesy in higher specialized schools', 'To the organization of [land] surveys under Soviet land management', 'An attempt to validate the necessary and sufficient precision of field [area] determination'. They were published in the Annals of the Institute. Besides that, he wrote the first papers on the college's history: 'A summary of building Kamianets-Podilskiy Agricultural Institute and a forecast of its development' and 'Scientific Research Department of Nature, Agriculture and Culture of the Kamianets ACI'. The author briefly described the work done by the Agricultural Department of the old Kamianets-Podilskiy Ukrainian State University, which became, in 1921, the base for the new institute, and spoke about the first steps that had already been taken since then. The main attention was paid to the day-to-day, household aspects, the financial situation of teachers and students, the student body's proletarianization, class, nationality, party, and gender characteristics; there were data on both the professorship and the administration and maintenance staff⁶⁶. Another article of his, in that same issue of the Annals, was dedicated to the work of the scientific research of the department where he was the Head⁶⁷.

Mykola Mykolayovych was held in high authority among the students. Says Vasyl Harba, a student in the 1920-es: 'One has to say that of his possible German roots only his surname remained. In everything else – language, creed, active service to the nation – he was a committed Ukrainian, a man of large moral caliber with rare, among us, qualities: a talented organizer, a dynamic, pushy, capable, ambitious leader. Higher maths, geodesy and land surveying he taught us seemed only

additive to his effervescent organizational enthusiasm⁶⁸. Baier stood up for students that were unjustly expelled from the institute during 'social purges'.

Yet the higher-ups thought otherwise. Confidential papers of the local prosecutor's office (1925-1926) paint a negative picture of the activity developed by professors formerly of the 'Petliura's University'; the punitive organs considered the town's intelligentsia 'Petliura's' and 'anti-revolutionary', since it was here that the UNR's administration had resided⁶⁹.

Perhaps that was why at the end of 1926, there was assigned a new rector to the ACI – a party member, Fedor Ivanovytych Donskiy. He had no experience of research or teaching. Before, he was a worker, and then a commander in the Red Army. Still, Baier helped him to adapt to the new job⁷⁰.

A year later, in, 1927, Mykola Mykolayovych and his wife moved to Kharkiv, where they began to work in Kharkiv Geodetic Institute⁷¹.

From the very outset, the prosecutor's office was on to him. During the night from March 5th to 6th, 1928, thirty-six people were arrested in Kharkiv, who were considered to belong to the 'Ukrainian counter-revolutionary active'; twelve homes were searched – their owners were closely associated with Kharkiv Harvesters' Organization. Baier (М. Байєр) was among them, one of the two not afraid to state his participation in the organization, although he did not say anything to help the investigation.⁷².

In 1930, his whole family moved from Kamianets to Kharkiv, then the capital of Ukraine. At first he worked as geodesy professor, even took aerial photos together with a pilot by name of Belabram⁷³, which then, just as now, was quite a confidential matter.

After the Geodetic Institute was abolished, he taught in the Kharkiv Construction Institute (since 1935⁷⁴), liv-

63 SAKhR. – Fund R – 302. – Description 1. – Record 16.

64 SAKhR. – Fund R – 302. – Description 1. – Record 22

65 SAKhR. – Fund R – 336. – Description 1. – Record 84

66 Baier M. M. A summary of building Kamianets-Podilskiy Agricultural Institute and a forecast of its development: copied from Book 4 of the 'Annals of the AC Institute in Kamianets on Podillia'. – Kamianets on Podillia: Lenin typography, 1927. – 21 p.

67 Baier M. M. Scientific research Department of Nature, Agriculture and Culture at the Kamianets ACI: copied from Book 4 of the 'Annals of the AC Institute in Kamianets on Podillia'. – Kamianets on Podillia: Lenin Typography, 1927. – 19 p.

68 Harba V. At the crossroads (to the history of a generation). Memoiristics Series. Ukrainian Free Academy of Sciences in the USA. Society of Podolians of the UFAS. – New-York, 1976. – pp. 314-315.

69 SAKhR. – Fund R 3. – Description 1. – Record 156. – Leaf 33.

70 Archive of A. K. Geim (Great Britain), letter by Serhiy Mykolayovych Baier, 2011.

71 Ibid.

72 Main State Archive of the Security Service of Ukraine. – Fund 13. – Description 370. – v.5. – Leaf 234-255.

73 Archive of A. K. Geim (Great Britain), letter by Serhiy Mykolayovych Baier, 2011.

74 Ibid.

ing with his family in the outbuilding nearby⁷⁵. Yet when the great terror times came, he was remembered as a builder of the independent Ukraine. Some charges he faced were utterly ridiculous: he was called a fascist for using black, blue and red pencils for his lecture notes. He was accused of serving Japanese spies because he had worked with maps of the Far East⁷⁶.

They took him finally in 1937.

The local Komsomol organization put pressure on his son Serhiy to publically proclaim his father 'enemy of the people', and when he refused to do it, he was expelled from Komsomol, although not from college.

Mykola Mykolayovytch was afraid of more repressions. They left Kharkiv for Sochi. Here he began to work in high schools, and his wife found employment in the Weather Service⁷⁷. They were known to speak Ukrainian and French at home (V. A. Baier, pers. comm.). His wife spoke Ukrainian (A. K. Geim, pers. comm.).

His eldest son, from his first wife, died tragically young. Mykola Mkolayovytch the younger was very talented; in his twenty-seven years, he was a co-editor of the Sel'khozgiz Publishing House in Kyiv. They published a series of popular science books and brochures for schools for children of farmers and workers⁷⁸. When the rumours of his father being an 'enemy of the people' began coming in, he was fired and harassed. Just as his father, he dared to compare the Soviets to the German occupation of the 1918. In 1937, his father had already been arrested, and his son told other students that the occupants 'starved him in a camp'⁷⁹. He could not bear that and that same year killed himself.

For several more years, Mykola Mykolaiovytch Baier and wife lived in Sochi, and their children Nina and Andriy in Uman town, taken in by Olesya and Mykola, his children from his first wife⁸⁰. Mykola Mykolayovytch kept up teaching even during the German occupation. After the war, he was not deported (like many ethnic Germans), since he was a translator

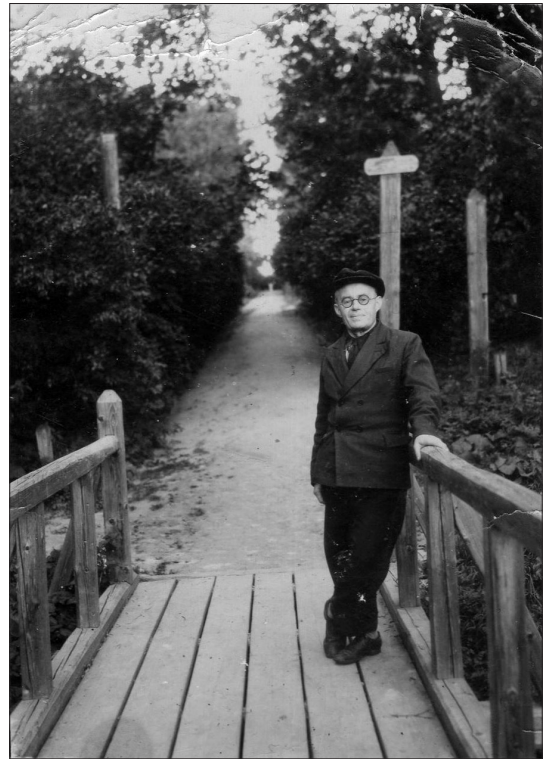

Photo 2. M. M. Baier in the park of the Belarusian ACI, Gorky town, 19.11.1948. Several days before his arrest. The photo is from the familial archive of T. B. Starshynova and O. S. Baier.

and so useful to the authorities; it was his family that was sent to Siberia⁸¹.

Mykola Mykolayovytch went, for a short while, to the Belarusian Academy of Agriculture, where he worked as an assistant. Yet in 1946, the Soviet Army found in postwar Poland 'new' documents about his cooperation with S. Petliura. The anti-bolshevik past, together with his German ethnicity and the fact that at the time in question he was compiling maps of the Eastern Siberia, became the grounds for an accusation of treason; he was charged with selling State secrets to the Japanese and sent to a northern camp near Vorkuta⁸². He was arrested again in 1948⁸³. On June, 11th,

75 Archive of G. A. Novytska (Moscow, RF), letter by Nina Mykolaivna Baier, 1987.

76 Archive of A. K. Geim (Great Britain), letter by Serhiy Mykolayovytch Baier, 2011.

77 Ibid.

78 Ibid.

79 Kostyuk G. Meetings and farewells. Memoirs. Book one. – Canadian Institute of Ukrainian Studies. University of Alberta. – Edmonton, 1987. – p. 73.

80 Archive of G. A. Novytska (Moscow, RF), letter by Nina Mykolaivna Baier, 1987.

81 Archive of A. K. Geim (Great Britain), letter by Serhiy Mykolayovytch Baier, 2011.

82 Archive of A.K. Geim (Great Britain), letter by Serhiy Mykolayovytch Baier, 2011.

83 Archive of G.A. Novytska (Moscow, RF), letter by Nina Mykolaivna Baier, 1987.

Photo 3. The Baier family in Sochi, about 1955-1956. First row: Vladislav Kostiantynovytych Geim (grandson of M. M. Baier). Second row: Baier's wife, Maria Demyanivna Zygler, Serhiy Mykolayovytych Baier (his son), Olesya Mykolaivna Baier (his daughter), M. M. Baier, Andriy Mykolayovytych Baier (his son). Third row: an unknown woman, Kostyantyn Oleksiyovytych Geim (Nina Baier's husband), Nina Mykolaivna Baier (his daughter). They stand before their home in Sochi. The picture was kindly given by A. K. Geim from his familial archive.

1949⁸⁴ an extrajudicial body sent him for ten years to Stalin's camps of the GULAG system⁸⁵. According to his relatives' words, he was sent to Colima⁸⁶, where he became a librarian in the colony. To save himself from scurvy, he drank pine needle decoction, which ruined his kidneys. He became very ill. Baier was freed before his sentence ended, in 1956⁸⁷, after Stalin died, but he didn't live long after that.

Mykola Mykolayovytych came back to his family, to Sochi. They lived in the dorms on Lysa hill. The room was hardly larger than the bed; there was also a kitchen to the side, so the flat was entered not from the common hallway but from the yard. The toilet and the pump were outside, in the common yard. To wash, they went to the furnace room. The house does not exist anymore (G. A. Novytska, pers. comm.).

84 Archive of T. B. Starshynova and O. S. Baier (Kharkiv, Ukraine).

85 Archive of A. K. Geim (Great Britain), letter by Serhiy Mykolayovytych Baier, 2011.

86 Ibid.

87 Ibid.

Folk medicine, to which Mykola Mykolayovytych had to resort to in his exile to save himself from scurvy, injured his health much. In 1960, he followed doctors' recommendation and went to Kharkiv to treat his kidneys, died the same year in a hospital and was buried in Kharkiv. He was rehabilitated by the Decree of the Presidium of the Higher Council of the USSR 'On Additional Measures to Reinstate Justice towards the Victims of Repressions of the 1930-1940-es and early 1950-es' of January 1st, 1989⁸⁸. When he died, how exactly he was rehabilitated and other important details remain unknown to us and to his family. In 1975, Baier's widow Maria Demyanivna went to live with her daughter Nina to Nalchik.

Until 2018, most of this information was not known not just to the general public, but even to Mykola Mykolayovytych's descendants. His grandchildren say that their parents hid their grandfather's history from them. Some of his grandchildren (not even his children!) were questioned about him when they entered the university and

88 Archive of T. B. Starshynova and O. S. Baier (Kharkiv, Ukraine).

even when they were being hired. For the first time, his succinct biography was published by his grandson, Andre Kostiantynovych Geim in his own autobiography he drew up when he was given a Nobel Prize for Physics⁸⁹. Andre Kostiantynovych spent his first years with Mykola Mykolayovych who tried to teach him everything he knew. For example, when he was two years old, Andre could already count to a thousand.

Mykola Baier's publications (in Ukrainian):

1. Baier M. M. The task of [land] inventory in Ukraine // Chervona Pravda (Red truth). 1922. № 11.
2. Bayer Mykola. Land reform and the basics of land politics in Ukraine [text] / written by Land Survey Engineer Mykola Baier; Informational bureau of Kyiv province land office. – K. : Published by the Auctioneer Society of the St. Volodymyr University, M. T. Korchak-Nevytskyj, 1917. – 47 p.
3. Baier M. Socialization or land ownership? [text] / M. Baier. – K.: The Post and Telegraph Office, 1918. – 16 p.
4. M. Baier. On land management [text] / M. Baier. – K.: Publishing House of the Association for Folk Culture Dissemination, typography of the Auctioneer Society "Yuzh. Kopeika", 1918. – 15 p.
5. Baier M. Land reform [?][12]
6. Baier M. M. Let us respect and care for our land / M. M. Baier. – Poltava: Poltava nature museum, 1919. – 23 cm. – (Series on nature conservation). Book 1. – 1919. – 16 p., 2 inserts.
7. Baier M. Reasons for the agrarian revolution in Ukraine and the ways to solve the agrarian matter. Vienna, 1920;
8. Baier Mykola. On the memory of a man who sang of Lesya Ukrainka's beauty // Selyanske slovo. K., 1918. August 4. № 11. p. 3.
9. Baier M. M. To the question of organization of surveys at the Soviet land management. – Kamianets na Podilliu, 1926. – 11 p.
10. Baier M. M. Using tables of coordinates' increments to count the field (area) of a figure given the coordinates of its vertices. Kamianets na Podilliu, 1927. – 8 p.
11. Baier M. M. An attempt to find the necessary and sufficient precision to determine the area [of a field] in a land survey. – Kamianets na Podilliu, 1927. – 11 p.
12. Baier M. M. To methodology of geodesy teaching in higher specialized schools. – Kamianets na Podilliu: Lenin Typography, 1924. – 14 p.
13. Baier M. Scientific Research Department of Nature, Agriculture and Culture of Podillia in Kamianets-Podilskyi ACI // Annales of the Agricultural Institute in Kamianets na Podoli, 1927. Book 4.
14. Baier M. M. A summary of building Kamianets-Podilskyi Agricultural Institute and a forecast of its development: copied from Book 4 of the Annales of the AC Institute in Kamianets na Podilliu. Kamianets na Podilliu: Lenin Typography, 1927. 21 p.

M. Baier's translations:

1. Hauff, Vilhelm (1802–1827). Almansor's adventures [a fairy tale] / Vilhelm Hauff; translated from German by M. Baier; Ped. Bureau of the Poltava Province People's Office – Poltava: [w/o a.], 1918. – 31 p.
2. Thompson-Seton, Ernest. Lobo the king of Currumpaw / Thompson-Seton; translated by M. Baier; Ped. Bureau of the Poltava Province People's Office. – Poltava: [w/o a.], 1918. – 23 p.
3. Seton-Thompson, Ernest. Our friends: stories about dogs / E. Seton-Thompson; with pictures of Ye. Baluta; translated by M. Baier; Ped. Bureau of the Poltava Provincial Land Office. – Poltava: Trud (Work), 1918. – 48, [1] p.

Acknowledgments:

We are thankful to the following people and institutions for their help in collecting information about M. M. Baier: S.S.Bilokin', Poltava regional museum, the staff of the Main State Archive of the Security Service of Ukraine, Svitlana Husak, S. A. Kopylov, T. M. Opra, V. Bakirov, staff of the library of the State Agrarian and Engineering University in Podillia. We express our deepest gratitude to Mr. Baier's relatives – Andre Geim, Tetiana Starshynova, Volodymyr Baier and Halyna Novytska, who provided valuable information about their ancestor from their familial archives.

89 Andre Geim – Banquet speech. NobelPrize.org. Nobel Media AB 2018. Wed. 28 Nov 2018. – [website] <https://www.nobelprize.org/prizes/physics/2010/geim/speech/>

КНИГАРЬ

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОГО
ПИСЬЦЕНСТВА

ТОВАРИСТВО „ЧАС" У КНІВІ

1919.

ЧИСЛО 27.

Ц. 10 КАРБ.

Листопад.

дила такий принцип, що науковий матеріал, який надсилається до редакції, мусить друкуватися на тій мові, на якій він написаний автором. Цей принцип проведено і в даному №. Сучасні обставини не дозволяли Музею надрукувати своєчасно черговий № „Щорічника“, а надзвичайна дорожняча друкарського матеріалу не дала змоги випустити Щорічник за окремі рози, а тому троб чисел об'єднано в одно. Зміст останнього випуску такий: Від Редакції, Справоздання музею за 1915 і 1916 р., Шарлемань: До фауни Переславщини; Жихарев П.: Замітка о златках Полтавської губернії;—Відомости про результати полювання в маєтках кн. В. С. Кочубя за 20 років (1897—1916) і Ніколаєв В.: Рослинистість багниць західньої частини Полтавщини.

Дрібних термінологічних і друкарських помилок в „Щорічнику“ не слід лічити, як що взяти на увагу, що науковим виданням по природознавству у нас приходить ся прокладати шлях при дуже важких обставинах. Взагалі книжечка видана чепурненько, і треба вітати полтавців з новим цікавим і цілком науковим виданням на рідній мові.

М. III—нь.

1105 *М. М. Бейер.* „Шануймо і бережімо свій рідний край“. Серія видань по охороні природи. Книжка 1. Видання полтавського Природничого Музею. Полтава. 1919 р. Стор. 1—16 великого формату з 12 малюнками. Ціна не зазначена.

Книжечка читається з великим заохпленням з початку до кінця. В кожному рядку почувується великий аматор природи взагалі та природи України зокрема. Книжечка присвячена популяризації серед широких верств громадянства, переважно нашого селянства, ідеї згуртування в спілці охорони і захисту рідної природи. Повні художнього ліризму сторінки, де провадить автор думки про те, що в житті людини, як в житті природи, буває весна, літо, осінь і віта та нагадує читачеві про веселу—давню минулу природу милої його серцеві Полтавщини. До серця доходять його вогнені слова про те, як нарід наш завдяки своїй темноті, веселий, багатий край переводять на пустелю німу. І довгий час дзвенітимуть в ушах його гарячі заклики: „Будьмо хоч трохи героями! Шануймо свій рідний край, шануймо всю природу, все живе. Будем боротися з нерозумними і нерозважними, показуючи їм, яку велику шкоду чинять вони рідному краю.“ В другій частині книжечки автор зупиняється коротенько на історії народження так званих „майських спі-

1861

лок“ в Фінляндії та поширення тих дитячих товариств охорони й захисту птахів і звірят майже по всіх культурних країнах, крім Росії та України. Нарешті в третій частині нагадує він про утворення в Сполучених Штатах північної Америки та в Швейцарії „національних парків“, завдяки чому американці, наприклад, в собою чудовому Єлвстонському паркові можуть своїми власними очима бачити таку природу, яка була в тих місцях ще за старих часів. Наприкінці добрим словом споминуто про відомого пана Фальцвейна, який надумав зберегти великий шматок предковичного степу у нас на Україні, на Херсонщині та оселив в тому заповідникові всяких напих і чужоземних звірів і птахів, які можуть у нас жити. Але цілком до речі зауважує автор, що поодинокі люде мало можуть зробити для оборони природи рідного краю, бо хоч би як вони люблять її, а проте, коло інші люде не зрозуміють, через що саме треба оберегати її, то не багато діла буде з їхньої любови та їхнього старання. Оберегати природу можуть тільки громади, бо громада—великий чоловік. Двадцять малюнків, що додано до тексту, не являються зайвими при читанні книжечки, котрій можна побажати від щирого серця як найширшого розповсюдження між українським громадянством. Хочеться вірити, що невеликий поки що гурток прихильників ідеї автора почне швидко множитись, і незабаром ми побачимо з ними усіх, хто справді любить свій рідний край та бажає, щоб він розцвітав і пишався дарами природи.

Проф. В. Дублянський.

1106 *Бризгалін, Г. А.* Охорона пам'яток природи на Україні. Переклад з російської мови В. Ф. Ніколаєва. Серія видань Полт. Природн. Муз. по охороні природи, кн. 2. 1919 р. Ст. 31. Ціна не означена.

Так широко розповсюджені на Заході ідеї охорони природи в останні роки в зв'язку з руйнуванням природи під час війни й революції почали значно поширюватись і у нас. Досить багато по цьому питанню надруковано у Києві, ціла низка видань вийшла в Харькові, а зараз і Полтава взялася за популяризування природоохорони. Початок цій роботі кладе брошура М. М. Бейера „Шануймо і бережімо свій рідний край“. Ту ж ціль і приблизно той самий зміст має і друга випущена Полтавським природничим музеєм книжка Г. А. Бризгаліна „Охорона пам'яток природи“. Тільки відомості в цій останній більш докладні, більш знайомлять читача з тим, що таке саме охорона природи, що розуміють під

1862

Репринтне видання

Бейер Микола Миколайович

**Шануймо і бережімо
свій рідний край**

Редактори *О. В. Василюк, Л. В. Звенигородська*
Біографія М. М. Баєра: *О. В. Василюк, В. А. Нестеренко*
Макет *Н. В. Антонова*
Підготовка до друку *В. М. Дворського*

Підписано до друку 26.07.2019. Формат 60×84/16.
Папір книжковий. Гарнітура Arial. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 2,56. Тираж 1000 пр. Зам. 231.

Видавець і виготовлювач ТОВ «Друк Арт»
58018 Чернівці, вул. Головна, 198А, к. 5, т/ф 585-432
Ліцензія про державну реєстрацію ДК № 2741 від 15.01.2007 р.